

A Igrexa Celta en Galicia a partir do século VI, reflectida na toponimia e no léxico galegos

G. MARTÍN FERNÁNDEZ MACEIRAS*

Sumario

A Alta Idade Media foi unha época de grande importancia para o espallamento da relixión cristiá por Europa. Trala caída do Imperio Romano de Occidente, os santos e misioneiros celtas, en especial, os gaeles, espallaron a fe e conservaron a lingua latina. Galicia non foi allea a ese proceso.

Abstract

The Early Middle Ages was a time of great importance for the spread of the Christian religion throughout Europe. Following the fall of the Western Roman Empire, the Celtic saints and missionaries, especially the Gaels, spread the faith and preserved the Latin language. Galicia was no stranger to this process.

CONTIDO

Introdución.....	72
«Fórmulas» gaélicas para a formación de hipocorísticos e hipocorísticos honoríficos con nomes de santos.....	73
O sufixo gaélico-irlandés -óc / -óg e o sufixo gaélico-escocés -ag no léxico galego...	73
San Moluoc.....	75
Maeloc o bispo britoniense galego.....	76
San Maelog, o santo galés e bretón.....	77
Topónimos galegos de posible orixe picto-gaélica.....	79
Palabras de orixe picto-britónica no léxico galego.....	80
Topónimos picto-gaélicos e topónimos galegos derivados da raíz picta pett- / pit-.....	84
Petán, Betán e Betanzos.....	86
O nome dun santo «irlandés» e os seus hipocorísticos honoríficos.....	87
Toponimia galega directamente relacionada con Easpag Sanctán ou San Sactán....	88
Spasandus, Spasandi, Ispasanda, Espasande.....	89
San Sanctán ou Easpag Sanctán.....	91
Sande, Sende, Santín, Sandín, Santín.....	92
Santon, Saint Ann(e) e San Antón.....	92
O sufixo antroponímico xermánico -sindus e o sufixo toponímico e antroponímico galego de orixe gaélico-galaica sande / -sende / -sindo.....	94
Conclusión.....	95

* **G. Martín Fernández Maceiras**, coruñés, é traductor de inglés, gaélico, galego e castelán de miles de películas, documentais e libros. É fundador e director do Proxecto Gaelaico. Foi, ademais, socio fundador e director das primeiras discográficas galegas: Ruada e Cítola.

Introdución

Unha gran porcentaxe dos eruditos galegos e alleos, lingüistas, historiadores, etnógrafos, etc., adoita ter moitas dúbidas sobre a supervivencia da lingua galaica¹ en épocas posteriores á caída do Imperio Romano de Occidente. Esta lingua, tamén coñecida como galaico ou hispano-celta do noroeste da Península Ibérica², foi unha lingua Celta-Q emparentada coas linguas goidélicas ou gaélicas que aínda se conservan vivas en Irlanda, en Escocia e na Illa de Man, derivadas estas últimas do irlandés antigo ou gaélico antigo³ e este do irlandés ou gaélico primitivo, moi próximo ó celta insular e ó celta común.

Dáse por feito que trala conquista romana definitiva da Gallaecia, levada a cabo polo emperador Augusto entre o 26 e o 19 a. C. no contexto das guerras cántabras, a lingua galaica foi esmorecendo ata desaparecer debido ó empuxe do latín que, co tempo, daría paso ó latín vulgar, ó latín medieval e ó latín eclesiástico ata converterse na lingua ibero-romance antecesora do galego-portugués, do asturleonés, do castelán antigo e doutras linguas e dialectos romances que xurdiron no noroeste peninsular entre o s. III e o s. VIII d. C.

Tendo en conta a importancia da relixión na Alta Idade Media, así como o papel dos monxes irlandeses no espallamento da relixión cristiá ou católica, ata o punto de levaren consigo un estilo de latín literario coñecido como hiberno-latín que espallaron desde o s. VI ata o s. X d. C., non debemos desbotar a posibilidade de que esta curiosa versión do latín tivese certa influencia na formación das linguas romances. San Columba, por exemplo, foi un dos autores irlandeses que usaron o hiberno-latín na súa obra⁴.

A maioría dos santos coñecidos como «primeiros santos irlandeses» viviu durante os séculos IV-X d. C., cando a Cristiandade Celta produciu moitos misioneiros que predicaron en Gran Bretaña e no continente europeo, motivo polo que nun adaxio do s. XIX Irlanda é descrita como «a terra de santos e eruditos»⁵.

O que pretendo neste artigo é demostrar que no territorio que hoxe abrangue Galicia, así como na zona occidental de Asturias e no norte de Portugal, aínda se conservan topónimos e apelidos que reflicten un pasado gaélico-galaico e que teñen a súa orixe na relixión, nun período no que se supón que no noroeste peninsular reinaron os suevos, posteriormente os godos e onde, finalmente, xurdiron os reinos cristiáns da península.

Tendo en conta que Irlanda foi pagá ata a chegada do cristianismo á illa a comezos do século IV da man dos primeiros misioneiros, Palladius⁶, San Patricio, etc., calquera evidencia clara que encontremos en Galicia relacionada coa igrexa irlandesa e, en particular, coa lingua gaélica, ten que ser, forzosamente, dunha data posterior ós séculos IV e V d. C., unha época na que segundo a maioría dos eruditos, galegos e alleos, en Galicia xa se falaba unha versión do latín da que co paso do tempo xurdiría o galegoportugués, aínda que é probable que convivise durante un tempo indefinido coa lingua galaica ou lingua hispano-celta do noroeste da Península Ibérica.

Tradicionalmente, unha boa parte dos santos irlandeses e escoceses, así como os da Illa de Man, ou sexa, os santos gaélicos, foron e son coñecidos pola forma hipocorística ou hipocorística honorífica do seu nome⁷, sendo esta última unha forma moi peculiar de referirse ós santos que adoita estar formada por un pronome posesivo gaélico seguido do nome do santo e, ás veces, cun diminutivo gaélico sufixado. Parece evidente que o resultado desta fórmula é un hipocorístico moi singular que só se dá nos nomes dos santos gaélicos ou de orixe gaélica, xa que cada país ou rexión ten formas de seu para formar hipocorísticos de seu.

«Fórmulas» gaélicas para a formación de hipocorísticos e hipocorísticos honoríficos con nomes de santos

Como xa dixen, os hipocorísticos polos que eran coñecidos moitos destes santos gaélicos formábanse de diversas maneiras. Deseguido imos ver unha táboa na que explico dunha maneira moi sinxela a formación destes curiosos nomes de santos. Nela vemos como se forma un hipocorístico honorífico en gaélico irlandés utilizando como exemplo un santo irlandés cun nome derivado dun préstamo do latín: *San Cellach* (*Saint Cellach* en inglés). *Cellach* deriva do termo latino *cella* e significa «persoa asidua ás igrexas»⁸.

Pronome posesivo	Nome do santo	Hipocorísticos honoríficos resultantes
mo ("meu")	Cellach	Mochellóc
ma ("meu")	Cellach	Machellóc
do ("vosó")	Cellach	Dochellóc
da ("vosó")	Cellach	Dachellóc
to ⁹ ("vosó")	Cellach	Tochellóc
ta ("vosó")	Cellach	Tachellóc

10

O sufixo gaélico-irlandés -óc / -óg / e o sufixo gaélico-escocés -ag no léxico galego

Aquí compre sinalar que o sufixo que observamos ó final dos hipocorísticos honoríficos da táboa anterior é o sufixo diminutivo -óc¹¹, en gaélico irlandés antigo, que se conservou como -óg e -ag en gaélico irlandés moderno e gaélico escocés moderno respectivamente. Este diminutivo parece ser un préstamo do protobritónico *-og, do protocelta *-akos, dobrete de -ach¹², así é doado entender a conversión de *mo* + *cellach* en *Mochellóc*, como vemos na táboa anterior. Compre telo presente porque, como veremos posteriormente, vai xogar un papel fundamental cando cheguemos ó nome dun bispo galego moi coñecido na nosa terra.

Deseguido, imos ver unhas palabras do léxico gaélico, irlandés e escocés, que conteñen o sufixo -óc / óg / -ág, para comparalos con termos galegos con significados e formas fonéticas moi semellantes nos que a posibilidade de que conteñan o sufixo -óc adaptado á lingua romance galega é evidente.

No dicionario eDIL, baseado no dicionario da Royal Irish Academy vemos a palabra *bunóc*¹³ (de *ban* + *óc*) co significado de «meniña» ou «nena pequena». A palabra galega e portuguesa *boneca*¹⁴ significa «figura que representa unha muller ou unha rapaza que serve sobre todo como xoguete aínda que tamén pode ser feita para outros usos» e tamén «moza ou muller fermosa e delicada»¹⁵. A palabra galega *moneca* é unha variante galega de *boneca*, quizais por influencia da palabra castelá *muñeca*, directamente relacionada con *moneca* e con *boneca*, sobre a que o DRAE di o seguinte: *La forma f., de or. prerromano; cf. moño, muñón, vasco muno 'colina', etc.* (Refírese ó que en galego coñecemos como *pulso* e non a unha figura de muller nin a unha moza).

bunóc > *boneca*

Co propósito de reafirmar a miña idea sobre a presenza do sufixo gaélico -óc / -óg no léxico galego, malia non estar recollido como tal en ningunha das listas de sufixos galegos publicadas, paso agora á palabra gaélica *pit*¹⁶, que significa «vulva», «vaxina». Esta palabra gaélica, que tamén significa «cavidade», «foxo», «gabia», ten a súa orixe no termo latino *puteus*, igual cá palabra Romance *pozo*¹⁷, de *puteus*.

Así, temos que de *pit*, «vulva», «vaxina», e máis o sufixo *-eóg*, optemos *piteóg*, «efeminado», en clara referencia a *pit*, «vulva», «vaxina». Igual que en galego un «home covarde, pusilánime, falto de resolución e de firmeza de ánimo», é coñecido vulgarmente como un *conainas* ou *conainiñas*¹⁸. (*pit*, «vulva», «vaxina» máis diminutivo / *cona*, «vulva», «vaxina», máis un ou dous diminutivos, *-inas* e *-in + -iñas*).

En galego, a palabra *pitoco*¹⁹ significa «burato do fondo do bote polo que se achica a auga cando está varado». A palabra galega *pichoco*^{20, 21} ten varios significados: «burato pequeno na terra», «xogo que consiste en tirar a un burato feito no chan, desde certa distancia, moedas, procurando metelas dentro», «manancial que encharca facendo pozo».

piteóg > pitoco

piteóg > pichoco

Como vemos, tanto *pitoco* como *pichoco* conteñen o sufixo gaélico antigo *-óc*, adaptado como *-oco*, pero con significados relacionados con «cavidade», «foxa», «gabia» e non con «vulva», «vaxina», aínda que «manancial que encharca facendo pozo» parece relacionar directamente todos estes significados.

A palabra gaélico-escocesa *béisteag*²², é un «termo indefinido para (designar) un animal pequeno, un bicho, (especialmente insectos, pero tamén vermes, larvas, arañas, etc.). Teñamos presente que o sufixo gaélico-escocés *-ag* deriva do sufixo gaélico-irlandés antigo *-óc*, polo que un posible termo irlandés **béisteóg*, tería o mesmo significado.

A palabra galega *bichoco*²³, e a súa variante *bechoco*²⁴, significan xustamente iso: «verme, insecto, animal pequeno e noxento». Está claro, ademais, que tanto estas palabras gaélicas como as galegas coas que as estou comparando teñen a súa raíz no termo latino *bestia*²⁵, pero todas elas teñen un sufixo cunha forma gaélica, *-óc / -og / -oco / -oca* (celta-Q).

*béisteag / *béisteog > bichoco / bechoco*

Deseguido, unha táboa coas palabras que vimos e algunhas máis coas súas raíces e significados:

Palabra gaélica	Significado	Raíz	Significado da raíz	Palabra galega	Significado
<i>piteóg</i>	"Efeminado".	<i>pit</i> (<i>puteo</i>)	"Cavidade", "foxa", "gabia", "Vulva", "vaxina".	<i>pitoco</i>	"Burato para achicar auga nun bote".
<i>piteóg</i>	"Efeminado".	<i>pit</i> (<i>puteo</i>)	"Cavidade", "foxa", "gabia", "Vulva", "vaxina".	<i>pichoco</i>	"Burato pequeno na terra", "manancial que encharca facendo pozo".
<i>béisteag / biastag / *béisteóg</i>	"Animal pequeno", "bicho", (especialmente insectos, pero tamén vermes, larvas, arañas, etc.)	<i>béist</i> (<i>bestia</i>)	"Besta", "animal".	<i>bichoco / bechoco</i>	"Verme, insecto, animal pequeno e noxento"

mionóg ²⁶	"Fragmento".	min ²⁷	"pequeno", diminuto".	miñoca (sinónimo: bichoca) ²⁸	Anélido da clase dos oligoquetos, de corpo longo, brando e cilíndrico e, frecuentemente, de cor rosada que vive nos terreos húmidos.
ballóg ²⁹	"mancha pequena"	ball (Inglés) ³⁰	"bola", "bala", "paca".	baloca ³¹	"Pataca temperá pequena e redonda".

Segundo o erudito irlandés Whitley Stokes, o significado da palabra gaélico-irlandesa *ballóg*, «mancha pequena», está asociado á da palabra inglesa *ball*, «bola», «bala», «paca», «fardo»³². Aínda que puidese parecer que non ten nada que ver co galego, en gaélico escocés, *ball dubh*³³ significa «punto negro», «borrón», «imperfección», «defecto» e a palabra galega e portuguesa *balda*^{34, 35} significa «defecto, costume desagradable, cousa que non ten utilidade», «residuos e inmundicias que algunhas veces arrastra a rede de pesca», «defecto ou falta recorrente».

ballóg (*ball* + *óg*) > *baloca* / *boleca*

San Moluoc

Agora que vimos que é moi posible que o sufixo diminutivo gaélico *-óc* se conservase na lingua romance galega adaptado con diversas formas como *-oco*, *-oca*, *-ouco*, *-ouca*, etc., chegamos a outra táboa co nome doutro santo, *St. Lua* (San Lua), na que imos ver a formación de hipocorísticos honoríficos, só que esta vez está feita cun só pronome posesivo prefixado, *mo*, e a súa variante *ma*, e o nome do santo cun diminutivo sufixado, xa que son os hipocorísticos honoríficos necesarios para facer posteriores comparanzas:

Pronome posesivo	Nome do santo	Sufixo diminutivo	Hipocorísticos honoríficos resultantes
mo ("meu")	Lua ou Lughaidh	-óc ou -ag	Mo-Luóc Moluag Moluoc Moloc
ma ("meu")	Lua ou Lughaidh	-óc ou -ag	*Maluag *Maluoc *Maloc Malew

En *Omnium Sanctorum Hiberniae*, Michael Barrett di o seguinte:

San Moluag³⁶, contemporáneo de San Columba, foi un monxe de Bangor que pasou a Escocia para traballar polas almas. Fixou a súa residencia na illa de Lismore, en Argyleshire, e converteu a moitos á fe. Tamén fundou igrexas e mosteiros noutras localidades, sobre todo

en Ross-shire. O nome de San Moluag é un exemplo dun costume ó que xa fixemos referencia, a adición do Mo ó nome real dunha persoa. O seu verdadeiro nome era Lugaídh (ás veces pronunciado é escrito Lua); a súa forma latina é Luanus. En gaélico escocés, Mo é un título honorífico e *-ag* é un sufixo que indica cariño; así, Moluag pódese traducir literalmente como «meu queridoño Lugaídh». Killmalomaig, un antigo camposanto preto de Fort Augustus, e reservado para os católicos moito despois da Reforma, está relacionado con San Moluag: «Dun dos fillos desa sagrada familia (Bangor), de nome Lua, dise que el só foi o fundador de cen mosteiros»- isto é en referencia a Irlanda, por suposto. San Moluag finou no ano 592 d. C. (Tradución do autor)

En *A Forgotten Aberdeenshire monastery*³⁷, de William Douglas Simpson, lemos o seguinte:

No lado sur de Tap o' Noth, mirando cara a Clova, hai un penedo enorme que sobresa e coñecido como Closh-Malew, «a pedra de Moluag», que sen dúbida formaba o «disert» ou retiro do santo mentres traballaba nesa zona. (Tradución do autor)

Noutra pasaxe da mesma obra, o autor di:

A partir de aí, Cloveth converteuse nunha parroquia, e o antigo mosteiro foi substituído pola igrexa parroquial cuxos alicerces aínda perduran e que, ó estilo romano, foi dedicada a San Lucas. É probable que Lucas fose escollido deliberadamente polos romanistas debido ó parecido do seu nome co de Moluag, en particular, cando se omite o prefixo honorífico «Mo» (...).

San Moluag un dos primeiros santos irlandeses, foi un picto irlandés de orixe nobre intimamente asociado ós Dál nAraide, que no ano 562 fundou a súa primeira gran comunidade na Illa de Lismore, a illa sagrada dos pictos occidentais. San Moluag foi un misioneiro contemporáneo de San Columba que evangelizou os pictos de Escocia no s. VI. Desde Lismore, St. Moluag pasou a fundar outros dous grandes centros na terra dos pictos, en Rosemarkie e en Mortlach. Estes foron os seus tres grandes centros de ensino e é significativo que os tres se convertesen nas sés da Igrexa Católica nas Illas, en Ross y en Aberdeen. Insatisfeito con estes tres centros, a Moluag tamén se lle atribúe a fundación de cen mosteiros sobre os que tiña xurisdición absoluta. (Tradución do autor)

Penso que queda suficientemente claro que o nome de *San Moluag* (c. 510–592)³⁸ está formado polo sufixo honorífico *mo*, o seu nome, *Luaighdh* ou *Lua* e o sufixo diminutivo afectivo *-ag / -óg / -óc*, que dan como resultado o hipocorístico honorífico *Moluag* polo que é coñecido o santo e mailas súas variantes *Moloag*, *Molluog*, *Moloc*, *Mouloc*, *Malew*, etc.. *Kirk Malew* é unha das igrexas dedicadas a este santo. A igrexa está situada na parroquia de *Malew*, na Illa de Man. A sílaba final, *-lew*, é unha versión anglicanizada de *Luaghídh* ou de *Lua*. *Moluag*,³⁹ tamén coñecido como *Malew*⁴⁰

Maeloc, o bispo britoniense galego

O Segundo Concilio de Braga, que tivo lugar no ano 572 e foi presidido por Martiño de Braga, tiña o obxectivo de incrementa-lo número de bispos na Gallaecia. A el atenderon os bispos sufragáneos da arquidiocese de Braga e os da diocese de Lugo. O Papa Inocencio III dispou calquera dúbida sobre a súa autenticidade⁴¹. Nas súas actas⁴², constan os seguintes bispos asistentes:

*Martinus Bracharensis Metropolitanae episcopus his gestis subscripsi. Remisol Visensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Lucretius Conimbriensis episcopus his gestis subscripsi. Adorius Egitanae ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Sardinarius Lamecensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Viator Magnetensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Item ex synodo Lucensi. Nitigisius Lucensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Andreas Iriensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Wittimer Auriensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Avila Tudensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. Polemius Asturiensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi. **Mailoc Britonensis ecclesiae episcopus his gestis subscripsi.***

Martiño, metropolitano de Braga, subscribe estes feitos. Remisol, bispo da igrexa Visense, estes feitos subscribe. Lucrecio, bispo Conimbriense, estes feitos subscribe. Adorio, bispo da igrexa Egitana, estes feitos subscribe. Sardinario, bispo da igrexa Lamecense, estes feitos subscribe. Viator, bispo da igrexa Magnetense, estes feitos subscribe. Tamén do sínodo lucense: Nitigisio, bispo da igrexa lucense, estes feitos subscribe. Andreas, bispo da igrexa iriense, estes feitos subscribe. Wittimer, bispo da igrexa auriense, estes feitos subscribe. Avila, bispo da igrexa tudense, estes feitos subscribe. Polemio, bispo da igrexa asturiense, estes feitos subscribe. Mailoc, bispo da igrexa britoniense, estes feitos subscribe.

Para podermos comprender a presenza deste bispo de suposta orixe britónica, temos que entender que, no século V, coa chegada de tribos xermánicas ó que hoxe é Gran Bretaña, membros de comunidades de fala britónica decidiron emigrar a zonas poboadas por grupos étnicos aíns que falaban a mesma lingua ou, cando menos, da mesma familia lingüística.

Unha desas zonas era Armórica, o que hoxe coñecemos como a Bretaña francesa, onde aínda se fala bretón, unha lingua pertencente ó grupo de linguas celta-P. Pero, nesa época, tamén na Gallaecia houbo asentamentos de comunidades procedentes das Illas Británicas. E a unha desas comunidades pertencía o bispo *Mahiloc* ou *Maeloc*. Co tempo, estas comunidades estendéronse por Galicia, construíron diversas igrexas e mesmo a acadaron un bispado de seu, *Britonia* ou *Bretonia*, que tiña a súa sé nun mosteiro propio, o *Monasterium Maxim*⁴³. Todo isto tivo lugar no que hoxe son o norte da provincia de Lugo e a zona occidental de Asturias.

San Maelog, o santo galés e bretón

No mesmo século no que naceron, viviron e finaron *San Moluag* ou *San Moloc* e o bispo *Maeloc*, vivía en Gales un santo coñecido como *Maelog*, fillo de *Caw*, rei dos pictos de *Strathclyde*⁴⁴, un dos reinos britóns medievais que xurdiron no período posromano na zona de fala *britónica* do sur de Escocia. *San Maelog* pertencía a unha familia con moitos fillos entre os que se incluía seu irmán *San Xildas* (*Gildas*) (c. 517-570), que morreu na Bretaña francesa. *San Maelog* foi o santo patrón de *Llanfaelog*, Gales, onde construíu a súa igrexa⁴⁵. Este santo tamén foi e segue sendo venerado na Bretaña francesa onde é coñecido como *Maelog* e *Maeleg*.

Sobre o bispo galego *Mailoc* ou *Maeloc*, o erudito galés *Grafton Melville Richards* (1910-1973) di o seguinte⁴⁶:

A primeira vista, o nome deste bispo, mencionado no ano 572, parece ser un cognado exacto do nome galés Maelog. Maelog é un derivado de Mael, «príncipe, xefe, líder» en galés, que ocorre como nome común e como nome propio, e mailo sufixo -og < *-acos vía -awc, -awg > -og. Por isto resulta difícil aceptar Mailoc no ano 572, xa que o cambio de -awc (-awg) a -oc, -og non ocorreu en galés ata uns séculos máis tarde.

Así e todo, Mael e os seus derivados están firmemente establecidos en galés en varias formas. Maelog, como nome de santo, aparece en Llanfaelog, en Anglesey, e co prefixo hipocorístico -ty no nome Tyfaelog, como en Llandyfaelog, en Carmarthenshire e en Breconshire. Maelog podería ser un diminutivo afectuoso, xa que sabemos que outro santo moi coñecido era coñecido familiarmente como Cadog, aínda que o seu nome oficial era Cadfael. Por tanto, Maelog pode representar un nome composto por dous elementos como Maelien (Maglo + genos) ou Maelgwn (Maglo-cunos), pero non existen probas que o demostren definitivamente.

Parece que Maelog tamén era coñecido como Meilyg (posteriormente Meilig), santo patrón de Llywes en Radnorshire, pero pódese tratar dunha confusión temperá entre dúas persoas diferentes. Meilyg podería ser < *Maglocu, o caso nominativo de *Maglocunos. Pódense encontrar os detalles haxiográficos en Baring-Gould e Fisher, *The Lives of the British Saints*, Vol. III, s.n. Maelog. (Tradución do autor)

Con toda esta información, a similitude entre os nomes destas tres persoas directamente relacionadas coa Igrexa Celta parece indubidable. Con todo, o que di *Grafton Melville Richards* sobre o que «o cambio de -awc (-awg) a -oc, -og non ocorreu en galés ata uns séculos máis tarde», lévame a pensar na posibilidade de que se trate do sufixo diminutivo -óc do gaélico irlandés antigo, e que o nome do bispo galego *Maeloc*, poida ter unha orixe gaélica e non britónica. Na seguinte táboa que vemos deseguido podemos ver a formación do nome do santo e bispo picto-gaélico, *San Moluag*, a formación do nome do santo galés e bretón, *San Maelog*, e a máis que posible formación do nome do bispo galego-britano, *Maeloc*.

Teñamos en conta que co paso dos anos e por efecto da superposición de linguas nestas tres rexións da zona celtoatlántica do occidente europeo, os nomes polos que son coñecidas estas tres figuras da Igrexa Celta puideron sufrir e, de feito, sufriron, deformacións debidas en gran parte á anglicanización ou á romanización. Tamén debemos observar que as formas dos nomes polos que hoxe coñecemos estas tres persoas son as de hipocorísticos honoríficos gaélicos, britónicos ou simplemente celtas, xa que proceden das linguas celta-Q e celta-P.

Nome do santo	Compoñentes que o forman			
Nomes máis coñecidos	Compoñente 1	Compoñente 2	Compoñente 3	Orixe
Moluag / Moloc / Malew	mo / ma ("meu")	Luaghaidh / Lua	-ag / -óc	Picto-irlandesa
Maelog / Meilig	mael ("príncipe")	---	-ag	Galesa / bretoa
Maeloc / Mahiloc	ma? (meu) mael? (príncipe)	Lua? Luaghaidh? (?)	-óc	Galaico-britónica

Do que non parece haber dúbida é de que *Mailoc Britonensis ecclesiae episcopus* é unha clara referencia a un bispo dunha zona de fala britónica. Que eu saiba, nesa época, os únicos pobos históricos que falaban linguas britónicas estaban nas Illas Británicas e en Armórica (Bretaña Francesa). Un deses pobos vivía no norte de Gran Bretaña e son coñecidos como pictos, o nome co que os designaban os romanos, do latín *picti*, aínda que non sabemos como se denominaban eles mesmos.

As fontes clásicas falan dos pictos como un pobo mariñeiro⁴⁷:

(...) «As fontes clásicas da primeira metade do primeiro milenio d. C. Suxiren que os habitantes desta zona facían uso frecuente de embarcacións nos seus encontros co Imperio Romano. Tamén existen evidencias documentais de que os pictos posuían poderosas forzas navais: no 729 d. C. os Anais de Tigernach rexistran que <cento cincuenta barcos pictos naufragaron preto de Ros-Cuissine>, posiblemente en Troup Head (Anderson 1922, vol. I, p. 226). (...) Na década de 580 d. C., os Anais de Ulster rexistran <Aidan, o fillo de Gabran, levou a cabo unha campaña nas Orcadas> (Anderson 1922, vol. I, p. 86) e na década de 680 d. C. Os Anais de Tigernach din que <As Orcadas foron destruídas por Brude>. (Tradución do autor)

Se os pictos xa se enfrontaron ós romanos no mar antes da caída do Imperio Romano, e na década de 580 d. C. levaron a cabo unha campaña nas Orcadas, e no 729 d. C. 150 barcos pictos naufragaron ou foron destruídos preto de *Ros-Cuissine*, é evidente que non se trataba de *currachs*, botes de madeira cubertos con peles de animais, senón que tiñan que ser barcos que durante o verán, con bo tempo, e a unha distancia prudente da costa, podían percorrer longas distancias. De feito, W. A. Cummins⁴⁸ di o seguinte sobre os pictos no s. V d. C.:

«As derradeiras lexiões que atravesaran o mar cara á Galia e ó sur de Gran Bretaña, en lugar de ser unha ameaza para os pictos, quedaron indefensas ante eles. As súas incursións no sur de Gran Bretaña, que no s. IV podían ser interpretadas como ataques lexítimos en territorio inimigo, dexeneraron e convertéronse en operacións de saqueo cuxo único propósito era a pillaxe. Os pictos (e os Scots) convertéranse nos viquingos do século V». (Tradución do autor)

Así, é posible que, aproveitando a caída do Imperio Romano, algúns pictos decidisen asentarse en territorios nos que tradicionalmente vivisen pobos «amigos», de fala semellante á deles ou que lles resultase familiar, nos que probablemente fosen ben recibidos. Polas actas do Segundo Concilio de Braga sabemos que, se non antes, no s. V, había un pobo britoniense asentado na zona que hoxe coñecemos como Bretoña que moi probablemente abranguese tamén o norte das provincias de A Coruña e Lugo así como a parte occidental de Asturias.

Topónimos galegos de posible orixe picto-gaélica

Para que isto non pareza simple especulación, vou analizar dous topónimos da zona de posible asentamento do pobo britónico ó que pertencía o bispo *Maeloc* ou *Mahiloc*. Para isto, vou ter en conta que, como vimos ó analizar os hipocorísticos honoríficos de *San Moluag*, *San Maelog* e do bispo *Maeloc*, a mediados do s. VI, os gaeles xa estaban asentados no oeste de Escocia ou Alba e xa enviaron misións a evanxelizaren os pictos, sendo algúns deles picto-irlandeses como parece ser o caso de *San Moluag* ou *Moluoc*.

Na provincia de Lugo, no concello de Muras, na parroquia do mesmo nome, hai un lugar coñecido como *Invernés*. Un dos concellos que lindan con Muras é coñecido como *Abadín*, igual cá parroquia e a vila do mesmo nome. As formas fonéticas dos topónimos galegos *Invernés* e *Abadín* pódense considerar idénticas ás dos topónimos escoceses *Inverness* e *Aberdeen*. Aínda que puidese tratarse dunha simple coincidencia, o feito de que estas dúas entidades de poboación estean situadas nunha zona próxima a *Bretoña*, onde vivía o pobo

de fala britónica que tiña un bispo chamado *Maeloc*, indica que estes catro topónimos, dous escoceses e dous galegos, poderían estar relacionados.

O topónimo escocés *Aberdeen* é unha anglicanización do topónimo gaélico-escocés *Obar Dheathain*, «desembocadura do río Don». O primeiro termo, *obbar*, considérase un préstamo que chegou ó gaélico procedente do picto, xa que, en gaélico, *inbhir* é a palabra empregada para designar unha desembocadura. E esta palabra gaélica, *inbhir*, lévanos directamente ó topónimo escocés *Inverness*, unha anglicanización do topónimo gaélico-escocés *Inbhir Nís*, «a desembocadura do río Nís». Ámbalas dúas cidades están no zona tradicionalmente picta de Escocia, posteriormente dominada polos gaeles.

Topónimo escocés	Forma fonética	Topónimo galego	Forma fonética
Inverness (Inbhir Nís)	/ɪnvərˈnes/ /ɪɲɪrˈniʃ/	Invernés	/inβernes/
Aberdeen (Obar Dheathain)	/ˌæbərˈdiːn/ /opərˈɛ.ɛɪ/	Abadin	/aβadin/

Aínda que podería pararme a analizar outros topónimos da zona, vou pasar directamente ó santo de maior veneración en todo o norte de Galicia: Santo André de Teixido. O santuario dedicado a San Andrés está situado nuns dos cantís máis altos de Europa, e orientado ó norte, «mirando» para as Illas Británicas. Lembremos que Santo André é coñecido como «Santo André de lonxe» e que Santo André é o patrón de Escocia. En Galicia, á parte das capelas e ermidas, hai 74 parroquias dedicadas a Santo André.

Palabras de orixe picto-britónica no léxico galego

No dicionario eDIL, baseado no dicionario da lingua irlandesa da Royal Irish Academy, encontramos o seguinte en relación á palabra *pít*⁴⁹: (formas: *pite*, *fit*, *fita*, *fíta*, *fitta*) «pequena cantidade de comida, comida lixeira ou colación. (...) «xeralmente de racións monásticas» (...) *bithfer fíta na riagglae*, «un que se cingue á racións prescrita». As formas que comezan por *f* son o resultado da lenición do *p* inicial de *pít*.

As palabras gaélicas que comezan pola consoante *p* adoitan ser préstamos doutras linguas: o fonema **kw* herdado do indoeuropeo convértese en */p/* no celta-P, mentres que en celta Q consérvase o */kw/*, con posterior perda do elemento labial en gaélico irlandés. Neste mesmo artigo vimos que houbo pictos irlandeses e tamén que os gaeles conformaron un reino picto-gaélico en Escocia.

En *The Age of the Picts*⁵⁰ lemos o seguinte: Os topónimos máis abundantes e distintivos deste grupo son aqueles que comezan por *Pit-*, tales como *Pitlochry* e *Pittenweem*. *Pit*, orixinalmente *pett*, unha palabra picta que significa «peza de terra», está relacionada coa palabra galesa *peth*, que significa «cousa», e coa bretoa *pez*, «peza, anaco».

Un exemplo derivado da raíz *pett / pit* é a palabra francesa (e inglesa) *petit*⁵¹: «do francés antigo *petit*, «pequeno, novo, poucos en número» (s. XI), probablemente da raíz *pittinus*, «pequeno», do latín vulgar ou tardío, de orixe incerta; non se corresponde con ningunha forma latina coñecida e quizais sexa da raíz celta *pett-*, «parte, peza, anaco», que tamén aparece no termo italiano *pezza* e no inglés *piece*.

Asumindo que se pode tratar dun préstamo dunha lingua britónica, xa que podemos desbota-la raíz latina, pero cinguíndonos ó significado principal da palabra *pít* en gaélico irlandés antigo, e máis o da raíz *pett*, pasamos a diversas palabras galegas que conteñen ámbalas dúas raíces, *pít / pit* e *pett*, con significados directamente relacionados:

Palabra galega	Significado (na lingua da fonte)	Raíz	Orixe (baseada no significado da raíz)
pita ⁵²	"Polla, gallina nueva que aún no pone huevos".	pit-	Britónica (picta ?)
pitada ⁵³	"Porción pequeñísima de alguna cosa".	pit-	Britónica (picta ?)
pitallo ⁵⁴	"Cantidad de comida que portan los pájaros en el pico para las crías que están en el nido".	pit- / pit	Gaélico-britónica (Gaélico-picta ?)
pitambón ⁵⁵	"Piedra de unas diez libras con que nuestros pescadores producen el BALO cuando pescan con el trabuquete".	pit-	Britónica (picta ?)
pitanza ⁵⁶	"Ración de comida distribuida a los religiosos o a los pobres".	pit- / pit-	Gaélico-britónica (Gaélico-picta ?)
pitaña ⁵⁷	"Pitarra, legaña".	pit-	Britónica (picta ?)
pitarr ⁵⁸	"Distribuir, repartir las pitanzas".	pit- / pit-	Gaélico-britónica (Gaélico-picta ?)
pitareco ⁵⁹	"Pedazo, retazo de tela, cuero..."	pit-	Britónica (picta ?)
pitarela ⁶⁰	"Terreno de poco fondo y mala calidad. Mones. DE LA RAIZ PET".	pit-	Picta.
pitarro ⁶¹	"Chorizo pequeño que suele hacerse para los niños, cuando el envase de la carne adobada de Cerdo"	pit- / pit-	Gaélico-britónica (Gaélico-picta ?)
pitarrúa ⁶²	"Mariquita, insecto. Ordes, Rairíz de Veiga, Our."	pit-	Britónica (picta ?)
piteira ⁶³	"Aparejo pequeño para pescar calamares (Miñortos, Fieiro, Co.)".	pit-	Britónica (picta ?)
piteirar ⁶⁴	"Picotear las aves.	pit-	Britónica (picta ?)

piteiro ⁶⁵	"Pequeño huerto junto a la aldea para lechuga, cebollas, etc. (Medeiros)". "Pedazo, parte separada de un todo (Ourense). En Fondo de Vila, piteiro "finca pequena". Es frecuente la aplicación a tierras".	pit-	Picta.
pitela ⁶⁶	"Astilla".	pit-	Britónica (picta ?)
piteleiro ⁶⁷	"El que poco a poco iba haciendo la suya, socarrón, zorro, sonsacador, indagador, etc."	pit-	Britónica (picta ?)
pitero ⁶⁸	"Palito usado en trabajos de viña. Beade, Ribeiro. (FrapasIII)"	pit-	Britónica (picta ?)
pitillo ⁶⁹	"Ventosa de los cefalópodos: Ribeira".	pit-	Britónica (picta ?)
pitinga ⁷⁰	"Sardina pilchardus (Walb.), sardina joven: Caión, Cesantes. Etim. De origen desconocido. La misma palabra está documentada en port.: petinga 'sardinha miúda' y 'peixe miúdo que às vezes serve para isca' (Grande Enciclopedia Pt. e Bras.).	pit-	Britónica (picta ?)
pitis ⁷¹	"Pequeño".	pit-	Britónica (picta ?)
pitisa ⁷²	"Tejo; pedazo de piedra o hueso donde se ponen alfileres, botones o cuartos en el juego de patefa".	pit-	Britónica (picta ?)
pitisca ⁷³	"Migaja, cosa pequeña, cantidad minúscula o ínfima".	pit- / pít-	Gaélico-britónica

pitiscar ⁷⁴	"Comiscar, comisquear, comer poquito de cada cosa o de cada vez."	pit- / pít-	Gaélico-britónica
pitochada ⁷⁵	"Pequeñez, insignificancia."	pit-	Britónica (picta ?)
pitolo ⁷⁶	"Pedacito, astilla (en que se divide un tronco), cuando es pequena (Fondo de Vila)".	pit-	Britónica (picta ?)
pitorro ⁷⁷	"Parte de la hoja de la guadaña en la que se incrusta el mango".	pit-	Britónica (picta ?)
pituco ⁷⁸	"Aplicase a la persona pequena".	pit-	Britónica (picta ?)
pitusco ⁷⁹	"Pituco, pituca, nombre cariñoso que se da a los niños"	pit-	Britónica (picta ?)
petécaro ⁸¹	"Individuo de poca altura".	pet-	Britónica (picta ?)
petela ⁸²	"Porción de manteca, o de pan, de forma redondeada"	pet-	Britónica (picta ?) (Relacionada coa gaélica)
petello ⁸³	"Pastizal pequeno y cerrado".	pet-	Britónica (picta ?)
peterelo ⁸⁴	"Panecillo. Redondela".	pet-	Britónica (picta ?) (Relacionada coa gaélica)
petís ⁸⁵	"Chico. Pequeno. Niño".	pet-	Britónica (picta ?) (Relacionada coa gaélica)
petiscar ⁸⁶	"Sacar pequenas partes de una cosa, probar, comer a bocaditos".	pet-	Britónica (picta ?) (Relacionada coa gaélica)
petisco ⁸⁷	"Golosina. Pequena cosa agradable o conveniente".	pet-	Britónica (picta ?)
petiso ⁸⁸	"Pequeno".	pet-	Britónica (picta ?)
petisqueiros ⁸⁹	"Aplicase a los ojos pequenos, vivos y alegres".	pet-	Britónica (picta ?)
petola ⁹⁰	"Azadilla para	pet-	Britónica (picta ?)

	escardar las huertas".		
petolo ⁹¹	"Trozo de palo. Astilla".	pet-	Britónica (picta ?)
petón ⁹²	"Punta, extremo sobresaliente de una piedra en el mar".	pet-	Britónica (picta ?)
petorello ⁹³	"Dícese de la persona de corta estatura, en <i>Álvare</i> ".	pet-	Britónica (picta ?)
petouco ⁹⁴	"Mota o golpe de hierba que el ganado deja sin pacer".	pet-	Britónica (picta ?)
petoulo ⁹⁵	"Tolondro, tolondrón, bulto a chichón que se levanta en una parte del cuerpo, especialmente en la cabeza, de resultas de un golpe".	pet-	Britónica (picta ?)
petouto ⁹⁶	"Cerro, o collado o vericuetto de poca altura".	pet-	Britónica (picta ?)

Nota: A palabra galega *pitarrúa* é un dos diversos nomes que ten o insecto coleóptero tamén coñecido como boña ou reirrei. En gaélico irlandés, *rua* significa «vermello», *ruadh* en gaélico escocés. Sabendo o significado da raíz *pit-* / *pet(t)-*, «pequeno», *pitarrúa* significaría «pequena vermella», un nome axeitado para a xoaniña. Como xa dixen, este mesmo insecto coñécese en galego como *boña*⁹⁷ / *voña*. En gaélico irlandés a boña coñécese como *bóin Dé*, «vaquiña de Deus». Tendo en conta que este insecto tamén é coñecido en galego como *mosca de Deus* e *polboretina de Deus*, *margaridiña de Dios* e *xoaniña de Dios*⁹⁸, é razoable pensar que *boña de Deus* puido ser un dos nomes galegos deste insecto, co significado «vaquiña de Deus». *Bóin Dé* > *boña* (*de Deus*).

Entendo que a lista que vimos de ver é unha lista longa, pero paréceme necesaria para entender que ningunha outra lingua da Europa atlántica, romance, celta ou mesmo xermánica, ten unha cantidade e variedade tan grande de palabras derivadas da raíz *pett-* / *pit-* mencionada anteriormente. Quedan moitas palabras do léxico galego por incluír, variantes, derivados, palabras compostas... Escollín as máis evidentes, todas relacionadas con porcións, racións, partes, pezas pequenas de terra, etc., para eliminar tódalas dúbidas posibles.

Topónimos picto-gaélicos e topónimos galegos derivados da raíz *picta pett-* / *pit-*

Vimos que en *The Age of the Picts* o autor di: «*Os topónimos máis abundantes e distintivos deste grupo son aqueles que comezan por Pit-*»(...) orixinalmente *pett-* (...). Na mesma obra, na páxina 40, o autor di o seguinte: «*Outro dato importante sobre os topónimos pit- é que o segundo elemento é case invariablemente de orixe gaélica como o caso de Pitcaple (de capull, «cabalo ou egua»)*». (Tradución do autor)

Se é verdade que no léxico galego hai palabras derivadas desta raíz, é razoable que tamén haxa topónimos que comece por esa raíz igual que os hai en Escocia, e se, ademais,

algúns deses topónimos teñen un segundo elemento de orixe gaélica, poderemos deducir que a poboación coa que se mesturaron os pobos (ou pobo) de orixe britónica na Gallaecia, falaban unha lingua goidélica ou gaélica, que neste caso sería a lingua galaica, pero, e isto é importante, séculos despois da caída do Imperio Romano. Deseguido, unha táboa con topónimos galegos que comezan por *Pet-*:

Topónimo galego	Raíz picta	Sufixo gaélico	Orixe	Situación
Petín	Pet- / Pett-	-ín	Pet- / Pett-	Ourense
Petán	Pet- / Pett-	-án	Pet- / Pett-	Salvaterra de Miño, Pontevedra
Petán	Pet- / Pett-	-án	Pet- / Pett-	A Gudiña, Ourense
Petón	Pet- / Pett-	-án	Pet- / Pett-	Moeche, A Coruña
(O) Petouto	Pet- / Pett-	-uachtar	Pet- / Pett-	Cambre, A Coruña

Cinco exemplos (un repetido) que son suficientes para demostrar que en Galicia hai topónimos coa raíz picta e un elemento gaélico sufixado, de feito, dous deles conteñen cadanseu sufixo diminutivo gaélico.

O sufixo gaélico *-ín*⁹⁹, «pequeno», «diminuto». Emprégase con substantivos, as veces, cun cambio semántico, como en *capall*, «cabalo» + *-ín* = *capallín*, «poni».

O sufixo gaélico *-án*¹⁰⁰. Úsase para formar diminutivos de substantivos e mesmo outros substantivos.

A palabra gaélica *uachtar*¹⁰¹ significa «cumio, parte alta». Observámolo en topónimos irlandeses como *Béal Átha hUachtair*¹⁰², «Boca do Vao do Alto», anglicanizado como *Ballyoughter*. Ou como *Baile Uachtair*¹⁰³, «Vila do Alto», anglicanizado como *Balloughter*. Nos Ancares leoneses hai un lugar coñecido como *Balouta*, no municipio de Candín, que por estar situada nun lugar alto da montaña, parece encaixar perfectamente con este último topónimo irlandés: *Baile Uachtair (Balloughter) > Balouta*. O feito de que *petín* e *petán* / *petón* conteñan os sufixos diminutivos gaélicos *-ín* e *-án*, parece reforza-lo feito de que se trataba de aldeas ou lugares pequenos cando lles puxeron eses nomes.

Aínda que hai moitos máis exemplos de topónimos galegos que podería empregar para intentar xustificar a formación do topónimo galego *Petouto*, vou pasar directamente á toponimia escocesa onde encontramos o topónimo cuxa forma orixinal foi *Pett uachdarach*¹⁰⁴ e que co paso do tempo foise deformando debido á anglicanización ata acabar sendo coñecido como *Pitodrie*:

Pett uachdarach > Pettochery > Pettodry > Pettodrie > Pitodrie

Pett uachdarach / Pett uachtair > Petouto

Nota: Ó anglicanizar o topónimo *Pett uachdarach*, o dígrafo *ch*, /x/, desaparece debido á dificultade que teñen os ingleses para pronuncialo, xa que a lingua inglesa non ten o son /x/. Ocorre exactamente igual no caso de *Baile Uachtair*, ó ser romanizado como *Balouta*. Desaparecen o son /X/ do dígrafo *ch* e mailo *r* final ó converterse *uachta(i)r* en *-outa*.

Lembremos que vimos que na súa obra *The Age of the pict*, W. A. Cumminns di que «*Pit, orixinalmente pett, unha palabra picta que significa «peza de terra»*. Na mesma páxina di, ademais, que «*a maioría dos topónimos pit (pett) seguen designando lugares pequenos e non aldeas ou vilas, como corresponde á súa orixe»*. (Tradución do autor)

Iso é xustamente o mesmo que ocorre en Galicia, xa que a maioría dos topónimos que conteñen a raíz *picta pit- / pet-* son lugares pequenos. Pero sempre hai excepcións.

Petán, Betán e Betanzos

En Galicia hai dous lugares coñecidos como *Petán*, un no concello de Salvaterra de Miño, Pontevedra, e outro en A Gudiña, Ourense. *Betán* é o nome dunha parroquia do concello de Baños de Molgas, Ourense. Aquí debemos observar que a conversión da oclusiva xorda *p* na oclusiva sonora *b* é un cambio moi frecuente, sobre todo ó pasar unha palabra dunha lingua a outra. A palabra castelá *berrinche* significa «*Irritación grande que se manifesta ostensiblemente, y sobre todo la de los niños*». A palabra galega *perrencha* ten o mesmo significado, «*enfado de niños o como de niños, pararse en puntillos o cosas ridículas, andar con mosca*». As formas fonéticas e os significados deixan ver claramente que se trata da mesma palabra, *perrencha – berrinche*.

O topónimo *Betanzos*, nome da capital dunha das primeiro cinco e logo sete provincias galegas históricas, ten a súa orixe no lugar que actualmente coñecemos como *Betanzos o Vello*, pertencente á parroquia de Tiobre. *Betanzos* e *Betanzos o Vello* teñen en común un elemento topográfico moi importante que consiste en que están nunha zona alta próxima á gran marisma que hai no curso baixo dos ríos Mendo e Mandeo, da que aínda se conservan unhas 170 hectáreas de xunqueiras e praderías halófilas. Agora que sabemos a posible orixe dos topónimos galegos *Petán* e *Betán* e tendo en conta que *Betán* está contido no topónimo *Betanzos*, queda por descubrir a que pode corresponder –ços / -zos, a derradeira parte do topónimo brigantino.

En gaélico escocés, a palabra *seasg* ou *seasc*, pronunciada /ʃesɡ/ e /ʃask/ en gaélico escocés e irlandés, respectivamente, deriva do gaélico irlandés antigo *sesc* e significa «*estéril, seco, improdutivo*». Tamén se usa para designar a *carex aquatilis* e a *sparganium*, dúas plantas típicas de xunqueiras e praderías halófilas. A palabra gaélica *seascann* ou *seasgan*, tamén derivada de *sesc*, significa «*xunqueira*», «*zona cuberta de xuncos*», e en gaélico-escocés, ademais de ter ese mesmo significado, tamén se usa para designar a carriza ou canaveira, *phragmites australis*. En Irlanda, no condado de Galway, hai un lugar coñecido como *An Poll Seasc*, «*a charca dos xuncos*» ou «*a charca infértil*». Obsérvese que todas estas palabras gaélicas derivadas da raíz *sesc* en gaélico irlandés antigo, están relacionadas con xuncos, xunqueiras e, en xeral, lugares estériles ou pouco produtivos.

Tendo moi presente a pronuncia da palabra gaélico-irlandesa *seasc*, /ʃask/, pasamos a analizar o topónimo galego *Lonzas*, nome dun lugar próximo a O Birloque, na parroquia coruñesa de San Cristobo das Viñas, onde tradicionalmente se desbordaba cada ano o río Mesoiro ou Monelos, sendo *Lonzas* antano unha zona pantanosa ou de xunqueira hoxe totalmente urbanizada.

En gaélico escocés, a palabra *lón* significa «*pantano*» ou «*río pequeno, en especial coas marxes pantanosas*». Xuntando as dúas palabras, *lon + seasg*, obtemos un termo composto que significa «*pantano ou rego da xunqueira*», un topónimo que describe perfectamente a zona de *Lonzas*, por onde fluía o río Monelos ou Mesoiro antes de ser canalizado non hai moitos anos. Igual que **Petán Seasc*, «*lugar pequeno da xunqueira*»,

describe perfectamente o lugar de *Betanzos o Vello*, onde xurdiu o topónimo orixinal que a partir do ano 1219 foi empregado en referencia ó que hoxe é a cidade brigantina.

**Lon Seasc* /Lon ʃask/ > *Lonças* / *Lonzas* (con perda do *c* final de *seasc*).

**Petán* > *Betán*

**Petán Seasc* /petan ʃesɡ/ > *Betán Seasc* > *Betanços* / *Betanzos* (con perda do *g* final de *seasc*)

Así, o topónimo *Betanços* / *Betanzos*, a actual denominación da Cidade dos Cabaleiros que xunto con Tui é a capital galega do gótico, pode deber a súa orixe ó feito de que *Betanzos o Vello* fose noutroira un lugar próximo á gran marisma ou xunqueira da que, malia ser unha zona infértil, tanto proveito tiraron durante séculos os habitantes da zona.

Trala fundación de *Betanzos* no ano 1219, a importancia da cidade foi medrando ata alcanzar o seu primeiro momento de esplendor da man dos *Andrade*, unha familia coa súa orixe na zona norte de Galicia amante da caza e en especial a dos porcos bravos. Tendo en conta que o porco bravo é un dos animais totémicos dos pictos, é doado caer na tentación e especular co nome desta familia eumesa e betanceira tomando a primeira sílaba do apelido, *An-*, como o artigo gaélico *an*, e o segundo elemento, *-drade*, como unha posible romanización da palabra *draoidh*, «druida», en gaélico escocés, obtendo *an + draoidh* co significado «o druída».

Aínda que sexa pura especulación, malia o feito de que a estrela de seis picos, ou Selo de Salomón, decote relacionada coa maxia, na empuñadura da espada de Fernán Peres de Andrade o Boo, así como en diversos lugares das igrexas góticas brigantinas é moi tentador para deixalo pasar sen mencionalo mesmo como unha simple anécdota:

An draoidh > *Andrade* / *Andraíde* (nome dun monte do concello de Pol, Lugo)

Antes de pasar a analizar o nomes doutro santo irlandés de suposta orixe britónica, compre dicir que en Galicia hai moitos máis topónimos que comezan pola raíz *pet-*. Algúns deles incluso teñen a mesma forma ca algunhas das palabras galegas derivadas da mesma raíz: *A Petada*, *A Petella*, *A Petisa*, *O Petelo*, *Petelo*, *Petón*, *O Petón*, *A Petella* e un moi longo etc.

O nome dun santo «irlandés» e os seus hipocorísticos honoríficos

Lembremos agora a primeira táboa feita co único propósito de explicar como formaban os hipocorísticos honoríficos os gaeles de Irlanda, Escocia e a Illa de Man cos nomes dos seus santos como mostra de admiración e de respecto. Deseguido, imos ver outra táboa exactamente igual, pero usando *Sanctán*, o nome de *San Sanctán* en lugar de *Cellach*. Trátase dun bispo e santo gaélico de suposta orixe britónica tamén coñecido como *Easpag Sanctán* ou *Easpuig Sanctán*. As palabras gaélicas *easpag* e *easpuig*, derivada do latín tardío *episcopus*, e este á súa vez do grego *epískopos*, «supervisor», significan «bispo». En gaélico irlandés antigo existen diversas variantes como *epscop*, *eps cuip*, etc., que permiten ver a evolución da palabra gaélico-irlandesa a partir do termo latino.

Teñamos en conta que, malia ser venerado en Irlanda, a orixe do nome deste bispo e santo, *Sanctán*, é latina. Está formado pola raíz *sanct*¹³, de orixe latina, introducida no gaélico irlandés como préstamo, co diminutivo gaélico *-án* sufixado: *sanct-án*, co significado de «santiño», polo que o nome deste santo pódese considerar tamén un hipocorístico.

Aquí compre termos en conta que encontrar palabras gaélicas relacionadas coa relixión procedentes do latín é bastante común, xa que son moitos os préstamos que chegaron ó gaélico irlandés antigo do latín vulgar e do latín eclesiástico ou medieval para expresar ideas e conceptos relacionados coa relixión que se supón que chegou a Irlanda procedente de Roma. Os seguintes son claros exemplos: *cell*, «igrexas», do latín *cella*; *tabernacuil*, «tabernáculo», «cabana»; *tempul*, «templo», «igrexas», etc.:

Pronome posesivo	Nome do santo	Hipocorísticos honoríficos resultantes
mo ("meu")	Sanctán	Mosanctán
ma ("meu")	Sanctán	Masanctán
do ("voso")	Sanctán	Dosanctán
da ("voso")	Sanctán	Dasanctán
to ("voso")	Sanctán	Tosanctán
ta ("voso")	Sanctán	Tasanctán

114 / 115

Nota: Os hipocorísticos que vemos na táboa son tódolos que se poden dar coas combinacións dos pronomes posesivos gaélicos, tendo en conta que *to* e *ta* son variantes de *do* e de *da*, respectivamente. Isto non quere dicir que tódalas combinacións que vemos na táboa se empregasen con tódolos nomes de santos nin que sobrevivisen tódalas formas. Estes son algúns dos exemplos citados en eDIL (Electronic Dictionary of the Irish Language) : *Moedocc, Maedocc, Togiallóc, Taedóc, Dobécoc, Dabhaotóc... Mo Lua, Mo Luóc.*

Toponimia galega directamente relacionada con Easpag Sanctán ou San Sanctán

Antes de facer un pequeno percorrido polo que se sabe da vida deste santo gaélico de suposta orixe britónica, unha táboa que contén distintos topónimos galegos que imos comparar cos hipocorísticos honoríficos da táboa anterior que, como veremos posteriormente, tamén se conservan na toponimia gaélica de Irlanda e da Illa de Man.

Teñamos presente que *Saint Sanctán* era bispo e tamén era coñecido como *Easpag Santcán* ou *Easpuig Sanctán*. *Easpag*¹¹⁶ e *Easpuig* son variantes derivadas de *Epscop*, «bispo» en gaélico irlandés antigo, derivado do termo latino *episcopus*.

Podemos observar a forma xenitiva de *Easpag Sanctán* e de *Easpuig Sanctán*, no topónimo *Cill Easpaig Sanctáin / Cill Easpuig Santcáin*, «Igrexa do Bispo Sanctán», de onde deriva o nome dunha parroquia da Illa de Man anglicanizado como *Santon*:

Topónimos gaélicos derivados de diversas formas do nome de San Sanctán	Topónimos galegos ¹¹⁷
(Cill) Easpaig Sanctáin	Espasandín
Easpag Sanctán	Espasante
Easpag Sanctán	Espasande
Easpuig Sanctán	Esposende
Mosanctán	Mosende
Mosanctán	Mousende
Masanctán / (Kill)masanctan	Masende (Coto)
Masanctán	Macenda
(Kill)mesantan	Meicende
Tosanctan	Tosende
Tasanctan	Tasende

Fonte: Nomenclátor Xunta de Galicia

Como vemos, a forma fonética (en xenitivo) do nome gaélico do bispo (co título incluído), *Easpaig Sanctáin*, concorda coa forma fonética do topónimo galego *Espasandín*. A forma fonética do nome gaélico do bispo *Easpag Sanctán* concorda coas formas fonéticas dos topónimos galegos *Espasante* e *Espasande* (perda da consoante final é común mesmo en

palabras de orixe latina como *chave* < *clavem*) A forma fonética dunha variante máis antiga do nome gaélico do bispo, *Easpuig Sanctán*, concorda coa do topónimo galego *Esposende*.

Agora pasamos ós hipocorísticos honoríficos. A forma fonética do hipocorístico honorífico gaélico *Mosanctán* concorda coa forma fonética dos topónimos galegos *Mosende* e *Mosende*. A forma fonética do hipocorístico honorífico gaélico *Masanctán* (en *Killmasanctán*) concorda coa forma fonética dos topónimos galegos (Coto) *Masende* e *Macenda*. A forma fonética do hipocorístico honorífico gaélico *Tosanctán* concorda coa forma fonética do topónimo galego *Tosende*. A forma do hipocorístico honorífico gaélico *Tasanctán* concorda coa forma fonética do topónimo gaélico *Tasende*.

Chegados a este punto, pódese dicir que os elementos finais dos topónimos galegos se corresponden ó nome do santo irlandés de orixe britónica, Sanctán, adaptados á lingua romance galega como *-sandín*, *-sande*, *-sante*, e *-sende*. Disto despréndese que, en última instancia, estes catro elementos toponímicos teñen a súa orixe no termo latino *sanctus*, que pasa ó gaélico irlandés antigo como *sanct*¹¹⁷, engadíndoselle posteriormente o sufixo diminutivo gaélico *-án*, de maneira que *sanctán* significa, literalmente, «santiño», polo que *mo sanctán* significa, tamén literalmente, «meu santiño», que sería moi semellante ó hipocorístico honorífico deste santo irlandés se en lugar de usar o sufixo gaélico *-án*, se usase o sufixo diminutivo gaélico *-ín*, que daría un hipotético **mo sanctín*.

Calquera persoa criada en Galicia, nunha zona galegofalante, sabe que «meu santiño» é un hipocorístico afectuoso empregado frecuentemente. Un exemplo moi claro do uso deste hipocorístico galego é o caso de San Ramón (Moeche), tamén coñecido popularmente como Meu Santiño¹¹⁸. Tamén atopamos este hipocorístico galego nunha canción que di: «Santo Cibrán do Monte/ meu santiño queridiño/ Santo Cibrán do Monte/ quen vos puxo tan altiño»¹¹⁹. En ámbolos dous casos en referencia a un santo, San Ramón e San Cibrán, respectivamente.

Outro exemplo atopámolo, no poema San Antonio bendito, de Rosalía Castro, no que no primeiro verso da segunda estrofa di «Meu santo San Antonio» e no primeiro verso da décimo quinta estrofa di «Ay! meu santiño». No primeiro destes dous exemplos, «Meu santo San Antonio», é evidente que usa «meu santo» como un hipocorístico para dirixirse ó santo que menciona deseguido, San Antonio.

Spasandus, Spasandi, Ispasanda, Espasande

En *Toponimia e Arqueoloxía (Algunhas notas verbo de toponimia arqueolóxica)*, en Gallaecia 19 pp. 369-380 [sobre arca e mámoa] Juan A. Carneiro Rey di o seguinte:

Por último, temos a referencia a outra <arca>, nesta ocasión coa particularidade de que se menciona en distintos documentos: Colección Diplomática do mosteiro de Caaveiro; Tombo II do mosteiro de Sobrado dos Monxes e no Catastro do Marqués de la Ensenada. Aparece mencionada por primeira vez nun documento de Caaveiro no que se cita a delimitación dun terreo. Dito documento está datado o 17 de xuño, entre os anos 1102 e 1109:

(...) *ad terminum de Listidu usque ad archam de Voado Spasandi; deinde per aquam de rivulo Covelo; deinde per portu de Ferrion; deinde per aquam de Corrago* (...) (cit. Fdez. De Viana et al., 1996).

Nun documento do *Tombo II* de Sobrado tamén se cita esta <arca>. Trátase dunha doazón de terras realizada polo propietario do devandito mosteiro no mes de decembro do

ano 1173. Para que fiquen ben sinalizados os límites, exprésanse con gran detalle os marcos que conforman ditas divisións:

(...) *per termino set divisiones suas antigas, id est villa de Platanedo (...) et per illum carvallum Peladii Fernandi et per arcam de vados pasandi (...) et per illam portam castris (...).* (Tumbo II, fol. 148 r., cit. Loscertales, 1978)

A terceira mención á <arca> de Vespasante como marco do territorio faise no Catastro de Ensenada, é dicir, case sete séculos máis tarde. En efecto, na resposta ó Interrogatorio Xeral na que se establecen os límites da freguesía de San Mateo de Trasanco, side:

(...) Dibidiendose deestos confinantes por marcos principiando en el rio do Pozo, jirando por su natural Corriente a la fuente da cadela, y de esta al marco dela Arca de Bespasante (...). (C.de E., 1752)

Como vemos, *Spasandi* xa aparece documentado como topónimo no s. XII e, posteriormente, cinco séculos despois, no s. XVIII, observamos que «reaparece» convertido en *Vespasante* e *Bespasante*, dúas variantes que teñen un gran parecido con «bispo santo», que podería ser unha tradición case literal de *Easpag Sanctán*. Aínda que despois volverei a *Vespasante* / *Bespasante*, agora vou seguir con outras versións documentadas do nome *Spasandus* / *Spasandi*.

Nun dos seus numerosos artigos sobre toponimia, Nicandro Ares Vázquez escribe o seguinte sobre a igrexa parroquial de *Espasande*, no municipio de Castroverde, Lugo:

Hai unha parroquia luguesa no concello de Castroverde, que se chama Santiago de Espasande (...) algo novo e interesante sobre o nome desta parroquia, que é Espasande, que se repite noutra parroquia luguesa de Riotorto e mesmamente na provincia de A Coruña (dúas veces) e en Asturias; hai ademais as variantes de Espasante en A Coruña e Pontevedra, así como Espasantes, en Pantón, e Vilaspasantes en Cervantes (Lugo).

Todas estas formas toponímicas proceden directa ou indirectamente do antropónimo *Spasandus*, ou sexa, do nome da persoa que fundou e posuía inicialmente tales vilas.

O antropónimo *Spasandus* aparece con frecuencia en documentos medievais do noroeste peninsular e polo mesmo nos lucenses, por exemplo, no Tumbo de Samos (41, 144, 154) ou nos citados no Boletín de Monumentos de Lugo (IV, 14, 130, 194)

Pero con este nome foi especialmente célebre un abade do mosteiro de San Vicente de Pino, en Monforte, aló polo ano 821, protagonista dun pseudoprivilexio concedido por Afonso II nun concilio de Oviedo en favor do citado convento monfortino (...) consérvase gravado nun epígrafe dun pequeno sartego, que aínda hoxe está na igrexa monacal de San Vicente do Pino, onde se le a seguinte inscrición: HIC EST TVMULANDVS STISIMVS ABBA SPASANDUS.

De feito, *Spasandus*, *Episcopus Complutensis*¹²⁰ aparece documentado con ese nome un bispo que participou en dous dos Concilios de Toledo, XV e XVI, nos anos 688 e 693 d. C., respectivamente. E no II Concilio de Sevilla¹²¹, presidido por San Isidoro, no que se aproba a regulación da vida monástica, no ano 537, aparecen os antropónimos *Spasando*, *Spasandus*, s. v. *Ispasanda* e os topónimos *Mataspasandas* e *Tosando*.

Estas formas do antropónimo, *Spasandus*, *Spasando* e *Ispasanda*, xunto co topónimo *Tosando*, cf. *Tosende*, e o topónimo *Mataspasandas*, teñen que ter unha orixe, xa que se

trata de versións latinizadas de antropónimos de orixe non latina. Tradicionalmente, se lles atribúe unha orixe xermánica debido estes tres concilios tiveron lugar durante a época visigótica e tanto os concilios como os devanditos antropónimos e topónimos son citados por Isabel Velázquez Soriano en *Las Pizarras Visigodas: Edición crítica y estudio* (1989).

Compre dicir agora que as primeiras alusións a *Easpag Sanctán* en gaélico irlandés antigo nos refiren a un dos primeiros santos, mesmo como discípulo de San Patricio (s. V).

Antes de analizar máis detalladamente tódolos aspectos coñecidos do bispo e santo irlandés coñecido como *Easpag Sanctán* e como *San Sanctán*, quero recordar unha vez máis a táboa anterior na que figuran as distintas versións do nome deste santo irlandés de orixe britónica e os topónimos galegos que considero versións romanizadas dos mesmos (Fonte: Nomenclátor Xunta de Galicia)

San Sanctán ou Easpag Sanctán

De *Easpag Sanctán* sábese moi pouco. Hai varias referencias á súa persoa nalgúns documentos escritos en gaélico irlandés antigo, tales como o *Martiroloxio de Oengus*, con diversa grafía ó longo dos anos: *Easpuic Sanctán*, *Epscop Sanctán*, *Santan Cennmar*, *Sanctanus*, *Santane*, *Sanddane*...

O que si sabemos del é que tivo que ser considerablemente famoso, xa que no *Calendario de Oengus* emprégase a frase «*Epscop Sanctáin sochlae*», «o famoso Bispo Sanctán». É o único bispo irlandés merecente do adxectivo *sochlae*, «famoso» en gaélico irlandés antigo, despois do seu nome.

O *Irish Liber Hymnorum*¹²² di que o himno escrito en gaélico irlandés antigo coñecido como *Hymnus S. Sanctani* ou *Himno de Sanctán*, foi composto polo propio Bispo Sanctán ou *San Sanctán*. O seu irmán Madoc e el, ambos britanos, organizaron unha viaxe a Irlanda. Durante esa viaxe, *San Sanctán* compuxo o himno. O curioso disto é que o himno foi escrito en gaélico irlandés e o *San Sanctán* non coñecía esa lingua. Aprendeu gaélico irlandés durante a viaxe a Irlanda, porque Deus lle concedeu ese don. Tanto se aconteceu así como se non, o himno existe e está incluído no devandito *Irish Liber Hymnorum*, aínda que non se sabe cando foi escrito realmente.

A seguinte pasaxe ofrécenos máis información sobre *San Sanctán*¹²³:

En Irlanda, existe unha considerable evidencia do desenvolvemento do culto a Sanctán. San Sanctán figura dúas veces no Martiroloxio de Tallaght como «Santán»; nunha delas descríbese como bispo. Sanctán tamén aparece en Félire Óengusso, un martiroloxio métrico irlandés. Hai días xenealoxías dispoñibles para este santo: difiren nalgúns puntos, pero concordan en que o pai era un britón que se chamaba ou ben Cantón ou Samuel Cennisel. Unha das xenealoxías di que a nai de Sanctán era unha princesa do Ulaid (Ulster). <Bispo Santán, Bispo Sanctán e Bispo Lethnán, tres fillos de Cantón, rei dos britóns. Son eles quen están en Cell Epscoip Shantáin>. <Deichter, filla de Muiredach Muinderg, rei do Ulaid (Ulster), nai de Matóc e do Bispo Santán, fillo de Samuel Cennisel («Cabeza Baixa»)»> Da afirmación na segunda xenealoxía sobre que Sanctán era irmán de Matóc, faise eco o prólogo a un himno atribuído a San Sanctán, que foi incluído en ámbolos dous manuscritos do *Irish Liber Hymnorum*. Esta información sobre o pedigree da ascendencia de Sanctán repítase nunha versión do comentario do s. XII en Félire Óengusso.

Toda esta información indica claramente que *San Sanctán*, *Easpag Sanctán*, foi un personaxe importante de orixe britónico-gaélica, se damos por válida a información dunha

das xenealoxías e o prólogo ó Himno de *Santán*. Esta orixe britónico-gaélica encaixa perfectamente con todo o que estamos descubrindo no léxico, na toponimia e na historia de Galicia, xa que o bispo *Maeloc* forma parte dela. Pero antes de chegar a conclusións que poidan resultar precipitadas, imos afondar un pouco máis na toponimia galega e máis concretamente nunha parte da toponimia galega que pode estar relacionada con *San Sanctán* ou *Easpag Sanctán*.

Sande, Sende, Santín, Sandín, Santín

Dando por válida, polo momento, a hipótese de que os topónimos gaélicos derivados do nome de *San Sanctán*, (*Cill*) *Easpaig Sanctáin*, *Easpag Sanctán*, *Mosanctán*, etc., están relacionados cos topónimos galegos *Espasandín*, *Espasande*, *Mosende*, etc., deberíamos encontrar tamén topónimos galegos derivados do nome do santo, igual que ocorre na Illa de Man, onde o nome do santo, *Sanctán*, foi anglicanizado como *Santón*.

Dito doutro xeito, os elementos finais dos topónimos galegos, *-sande*, *-sante*, *-sandín*, etc., deberían aparecer sos, como topónimos enteiros, sen o primeiro elemento ou a primeira parte dos topónimos galegos en cuestión, igual que ocorre con *Sanctán* en Irlanda. Buscámoslos coa axuda do Nomenclátor da Xunta de Galicia:

Sande: 11 entidades de poboación, 4 terreos mixtos ou de cultivo.

Sante: 7 entidades de poboación.

Sandín: 2 entidades de poboación, 3 terreo mixto, bosque, matogueira.

Santín: 3 entidades de poboación.

Como vemos, son vinte e tres as entidades de poboación coñecidas polo segundo elemento ou segunda parte dos topónimos galegos que ata agora viñemos comparando cos topónimos gaélico derivados do nome de *San Sanctán*. A estes 23 topónimos hai que engadirilles dous que, como imos ver deseguido, poderían estar relacionados con este amplo grupo de topónimos: *O Santón* e *Os Antóns*, dúas entidades de poboación, a primeira en Lalín, Pontevedra, e a segunda en Cortegada, Ourense, que, como imos ver, reflicten algo moi interesante.

Santon, Saint Ann(e) e San Antón

Agora, chegamos a un curioso caso de corrupción dun topónimo gaélico, *Sanctán*, tanto en Irlanda como na Illa de man: *Sanctán* > *Santon*, *Saint Ann(e)*. Observemos que as formas fonéticas destas palabras son moi semellantes.

Santon é o nome da parroquia máis pequena da Illa de Man, unha dependencia da coroa británica situada no Mar de Irlanda, de fala gaélica ata o terceiro cuarto do s. XX, cando finou o derradeiro gaélicofalante, aínda que debido ó esforzo realizado na illa, hoxe contan cun número crecente de falantes de gaélico.

O nome desta parroquia, *Santon*, é de orixe irlandesa e non é o topónimo orixinal. Igual ca moitas outras parroquias antigas da Illa de Man, débelle o seu nome á súa igrexa parroquial que, neste caso, está dedicada a *San Sanctán* ou *Easpuig Sanctán*. Os distintos rexistros mostran que a grafía da palabra *Sanctán* cambiou en diferentes ocasións ó longo dos anos, pasando de *Sanctán* a *Santan* e despois a *Santon*, a súa forma actual. A forma deste topónimo en gaélico irlandés antigo é *Epscop Sanctán* (Bispo *Sanctán*), que se converte en *Easpag Sanctán*¹²⁴ no período irlandés medio.

Igual có topónimo, o nome da igrexa tamén foi obxecto de diferentes cambios ó longo dos anos. Aparece rexistrado por primeira vez no s. XII, e foi rexistrado en latín como *Sancti*

Santani. En anos posteriores, foi rexistrado como *Saint Santan*, *Sanctan* e *Santon*, ata que, finalmente, no s. XVIII, debido, aparentemente, a un erro de reinterpretación da forma fonética do nome do santo, a igrexa foi identificada con *Saint Ann(e)* (Santa Ana) a nai da Virxe María. Así foi como o nome deste bispo e santo irlandés quedou no esquecemento ata que a finais do s. XIX recuperou o seu nome orixinal. Desde entón, a igrexa volve ser coñecida como *Saint Santain*.

Para ilustrar outro caso de malentendido, traduzo a seguinte pasaxe de *Master Book of Irish Placenames: Master Atlas and Book of Irish Placenames*, de *Michael C. O’Laughlin*:

[Os cambios de forma dos topónimos tamén foron comúns nos rexistros irlandeses, como queda demostrado na seguinte anotación tomada de] citando a *Haverty’s Irish-American Illustrated Almanac (1893)*:

Tres millas máis arriba da aldea de Tallaght, preto de Dublín, na ladeira de Glenas Mole, mirando cara ó río Dodder, hai un pintoresco e pequeno cemiterio e unhas ruínas coñecidas como «Kill Saint Ann», ou «Igrexa de Saint Ann». Moi preto, atópase «Saint Ann’s Well» (a fonte de Santa Ana), e unha residencia adxacente tomou prestado da igrexa o nome de Ann-Mount (Monte de Ana). De feito, todo o lugar foi cedido en silencio a Saint Ann (Santa Ana) (...) Os Four Masters (Catro Mestres) dannos a forma orixinal do nome no ano 952 d. C., cando rexistran a morte de Caencomhrac, abade do lugar, concretamente, Cill-Easpuig-Sanctáin, ou sexa, «Igrexa do Bispo Sanctán», de xeito que o fundador desta solitaria igrexa foi un dos primeiros santos – varios dos cales son conmemorados nos calendarios – chamado Sanctán ou Santan. O nome é unha forma diminutiva da raíz latina sanct (santo), que chegou como préstamo ó irlandés. Kill Santan foi natural e correctamente traducido como Igrexa de Santan, en primeiro lugar; e a súa obra espiritual non tardou en ser convertida en Saint Ann’s Church (Igrexa de Santa Ana).

E xa para completar a información sobre este santo, a súa parroquia e mailo topónimo, a seguinte información¹²⁵ complementaria pode resultar moi útil:

A fe cristiá foi traída a Mann contra o 447 d. C. Por misioneiros da Igrexa Celta de Irlanda, que difería da Igrexa Latina na súa organización e nos tempos do ano cristián. A Igrexa Latina chegou a Canterbury da man de San Agustín e os seus 40 monxes beneditinos no ano 597 d. C., o mesmo ano no que morreu San Columba, o monxe celta que era seguidor de Santa Bríxida e San Patricio.

A igrexa de Saint Sanctain, Santon, encóntrase no solar dunha igrexa antiga construída hai uns mil cincocentos anos, moito antes de que San Agustín chegase a Canterbury procedente de Roma. (...) San Sanctán foi bispo de Cell da les (Igrexa de dous castros), en Irlanda, un lugar de importancia no seu día, pero que, ata agora, en tempos modernos, non foi identificado especificamente.

Despois, o autor segue falando de tódolos aspectos que xa mencionei neste artigo, tales como a xenealoxía do santo, a corrupción do seu nome e máis do topónimo, etc. Pero é este último dato o que máis me interesa: que tanto na Illa de Man como en Dublín, Irlanda, haxa, como mínimo, dous lugares coñecidos como *Easpag Sanctán* e *Mosanctán* e nos que o nome do santo, *Sanctán*, se deformase ata adoptar dúas formas con formas fonéticas moi semellantes: *Santon* e *Saint Ann(e)*, porque se descubrimos que en Galicia hai un lugar, unha parroquia ou un concello no que haxa uns topónimos que tamén teñan unhas formas fonéticas semellantes, desaparecerá calquera dúbida sobre a relación dos topónimos gaélicos e dos galegos.

No concello coruñés de Cedeira, na parroquia de Piñeiro, está o lugar de *Mosende* (cf. *Mosanctán*) coñecido polas ruínas dunha igrexa e un antigo cemiterio cercado, medio abandonado e medio cuberto de maleza. A dous quilómetros de *Mosende*, ó outro lado do río Condomiñas, atopamos o lugar de *Espasante* (cf. *Easpag Sanctán*). No lugar de *Espasante* non se conservan igrexas nin cemiterios, pero a menos dun quilómetro encontramos unha antiga ermida coñecida como Capela de *San Antón* (cf. *Santon* e *Saint Ann[e]*).

Tamén debo mencionar que no concello de Ortigueira, está o lugar de *Espasante* (cf. *Easpag Sanctán*) e en *Porto Espasante* está a Capela de *San Antón* (cf. *Santon* e *Saint Ann[e]*) e en ortigueira existe a interesante tradición do Porco Antón ou Porco de San Antón. A tradición di que no s. XVIII, cando os veciños quixeron construír unha capela en honor a San Antón, decidiron criar un porco entre todos, por iso anda ceibo pola vila, e vendelo para xuntar cartos para a capela. Ata a separación de Cariño, o concello de Ortigueira lindaba co concello de Cedeira na Serra da Capelada, onde se encontra o santuario que máis devoción esperta en Galicia, o santuario de Santo André de Teixido – Santo André é o santo patrón de Escocia – e o Santuario de Santo André de Lonxe está no alto duns cantís desde os que a única vista é o Atlántico... cara ó norte.

O sufixo antroponímico xermánico *-sindus* e o sufixo toponímico e antroponímico galego *-de orixe gaélico-galaica sande / -sende / -sindo*

Pódese dicir que está «tradicionalmente» aceptado que os sufixos antroponímicos *-sande*, *-sende*, *-sinde*, *-sindo*, etc., teñen orixe xermánica. Sen ánimo de crear polémica, vou facer unha pequena análise dos devanditos sufixos que adoitan estar presentes na toponimia e na antroponimia galega.

Como acabamos de ver, é moi posible, eu diría que é moi probable, que os sufixos *-santín*, *-sante*, *-sande*, e *-sende*, signifiquen «santo» ou «santiño», como en *Espasandín*, *Espasande*, *Espasande*, *Mosende*, *Tosende*, etc. Hai un topónimo galego, *Cristosende*, o nome dunha parroquia do concello de A Teixeira, Ourense. Cristo santo parece unha tradución que encaixa perfectamente. *Marcosende*, o nome dunha aldea de Zamáns, Vigo, Pontevedra, parece ter a mesma lectura. Pero o que máis me interesa é o topónimo *Gomesende*, do que sempre se dixo que deriva o antroponímico *Gumersindo*.

Se dividimos o topónimo *Gomesende* e o antroponímico *Gumersindo* en dous elementos, obtemos *Gome-* e *Gumer-*. *Gumer-* é moi parecido ó antroponímico bíblico *Gómer*, nome tamén usado nas Illas Británicas que mesmo serviu como título a unha serie de televisión. E non escollo este nome ó chou, senón cun propósito moi claro. En todo este artigo, falo de galegos, gaeles e britóns ou britanos, sendo estes dous últimos pobos de fala britónica, celta-P, unha lingua directamente emparentada co galo, outra lingua celta-P.

A Biblia di que *Gómer* foi o primoxénito de Xafet, fillo de Noé. Titus Flavius Josephus (Yosef ben Matityahu), un historiador romano-xudeu do s. I, situou a *Gómer* e os «Gomeritas» na Galatia anatoliana: «Xa que *Gómer* fundou aqueles que os gregos agora chaman Gálatas, pero que entón eran chamados «gomeritas». Con todo, Hipólito de Roma, o escritor da Igrexa Cristiá primitiva, sinalou a *Gómer* como o devanceiro dos capadocios, veciños dos gálatas. Isidoro de Sevilla seguiu a identificación de *Gómer* cos gálatas, os galos e os celtas (gaélicos e britónicos).

É posible que os britóns ou britanos asentados na *Bretoña* galega ou os gallaeci de fala galaica aínda recoñecesen a *Gómer* como santo? O topónimo galego *Gomesende* e antroponímico *Gumersindo* parecen insinualo. Teñamos en conta que o antroponímico *Diosinda*

Dosinda tamén encaixa perfectamente nesta hipótese co posible significado «Dios santo». O antropónimo galego *Roi* podería ser *Ro(i)sendo*... sen necesidade dunha forma latinizada ou romanizada como *Rodesindus*, e co significado «rei santo», non esquezamos que *Rosendo* naceu no seo dunha familia da nobreza galaica emparentada coa realeza. O propio *Rosendo* foi fillo dunha santa, Santa Aldara de Celanova, e tanto *Rosendo* como San Gonzalo, ámbolos dous bispos de Mondoñedo, foron coñecidos como «bispos santos». Veremos que sorpresas nos depararán as posibles pescudas que se fagan sobre isto no futuro.

Conclusión

Dando por sentado que a cultura castrexa, ou cultura galaica como debería chamarse por ser propia da *Gallaecia*, estaba plenamente desenvolvida séculos antes da chegada dos romanos e dando tamén por sentado que, como mínimo, os *gallaeci* falaban galaico, xa que é razoable pensar que non perderon a súa lingua ata épocas moito máis tardías, como no caso doutros pobos celtas cuxas linguas perduraron ata séculos despois da caída do Imperio Romano de Occidente, podemos concluír que a *Gallaecia* dos séculos IV e V d. C. podía ser considerada un territorio amigo para outros pobos que falasen linguas semellantes e que tivesen unha cultura similar, se non a mesma.

No s. VI, cando os suevos abrazan a relixión cristiá, xa hai en Galicia un bispo britoniense, *Maeloc*, que representa unha comunidade de orixe britano asentada no norte da *Galleacia* nunha época indeterminada. O nome deste bispo, cunha forma fonética exacta á do nome de *Maelog*, o bispo galés tamén venerado na Bretaña francesa, e moi próximo o do nome dun santo irlandés ou picto-irlandés, *San Moluag* ou *Moluóc*, permítenos ver a posibilidade de que o nome conteña o sufixo diminutivo gaélico *-oc / -óg*, empregado na formación de hipocorísticos honoríficos empregados polos gaeles como mostra de admiración e respecto ós santos.

Neste artigo vemos tamén a alta probabilidade de que o devandito sufixo diminutivo estea presente en centos de palabras do léxico galego romance, indicando claramente a existencia dun duradeiro substrato gaélico ou galaico da nosa fala romance actual. Tamén vemos que os pronomes posesivos gaélicos, de uso honorífico cando preceden o nome dun santo, *mo*, *ma*, *do*, *da* e as súas variantes *to* e *ta*, están presentes en preto dunha trintena de topónimos e apelidos galegos directamente relacionados coa relixión, cando menos, na súa orixe.

Vemos tamén a existencia de palabras pertencentes ó léxico galego romance que conteñen o prefixo *pit- / pet(t)* asociado ós pictos do norte de Escocia e nunha cantidade tal que probablemente sexa moito maior cá súa presenza en calquera das outras linguas celtas, romances ou xermánicas do occidente atlántico europeo.

Logo vimos que hai preto de cen topónimos e apelidos galegos que coinciden con topónimos e nomes de santos venerados en Irlanda e na Illa de Man que teñen unha orixe híbrida gaélico-latina, xa que se trata de termos latinos que chegaron ó gaélico irlandés como préstamos do latín e que sufriron unha adaptación, que é de esperar ó pasar a unha lingua gaélica ou goidélica.

Vimos tamén que, co paso do tempo, os devanditos topónimos sofren unha anglicanización en Irlanda e na Illa de Man que case chega a «disfrazalos» como nome dunha santa. E en Galicia, os topónimos que consideramos adaptacións das palabras gaélicas que os compoñen, ou galaicas, quizais, aparecen tamén disfrazados co nome dun santo, San Antón.

Tratándose dun ou dous topónimos, poderíase admitir a posibilidade dunha ou dúas coincidencias fortuítas, pero tratándose de tantos... só podemos contemplar a probabilidade dunha orixe común, unha orixe allea ó latín e a Roma, xa que o personaxe ou personaxes designados como *Easpag Sanctán* son considerados de orixe britónica ou gaélica.

É moi posible que o devandito termo gaélico-galaico *Easpag Sanctán* / *Espasante* sexa un título honorífico empregado para designar unha persoa de importancia dentro da Igrexa Celta, xa que non sería lóxico empregar no seo da Igrexa Latina ou Romana un termo que os latinofalantes considerarían corrupto por estar composto de dúas palabras adulteradas de orixe latina.

Neste artigo vimos tamén que xa aparece un bispo coñecido como *Spasandus*, a forma latinizada de *Easpag Sanctán*, ou de calquera das súas versións gaélicas anteriores, nos Concilios de Toledo, XV e XVI, nos anos 688 e 693 d. C., respectivamente, e no II Concilio de Sevilla, presidido por San Isidoro, no ano 537 d. C.

Supoñendo que haberá posteriores pescudas e investigacións relacionadas cos temas tratados neste artigo, quero rematar dicindo que os personaxes, probablemente procedentes da Igrexa Celta, designados por medio dese título honorífico, a todas vistas gaélico ou galaico, deberon ter moita importancia. Isto dígoo porque J. N. Hillgarth, no seu artigo titulado «El Prognosticum Futuri Saeculi de San Julián de Toledo, na páxina 17, menciona o seguinte:

Los Mss. (manuscritos) antiguos se dividen en dos familias. Para nuestra edición, la cual esperamos salga en la nueva colección de los Padres, el Corpus Christianorum, publicado en Bélgica, hemos utilizado cinco códices que llevan los nn. 3, 18, 111, 122 y 133 en nuestra lista de Mss. Lo interesante es que parece que todos los Mss. existentes proceden no, como habría parecido natural, del original enviado a Idalio sino de una copia mandada, probablemente por Julian mismo, a otro obispo visigótico, a Spasandus, obispo de Complutum (hoy Alcala de Henares) Muchos de los Mss. Antiguos llevan una inscripción, hasta hoy mal entendida, que dice lo siguiente: «In Christi nomine incipit Prognosticum futuri saeculi. Utere feliciter, Spasande papa, iugiter per saecula longa» Otros Mss. omiten esta inscripción, probablemente porque no decía nada a los copistas; pero hallamos rastros. La inscripción se encuentra en Mss. de las dos familias y es casi cierto que se encontraba en el arquetipo del cual todos descienden.

Paréceme unha inscrición moi interesante para rematar o artigo:

In Christi nomine incipit Prognosticum futuri saeculi. Utere feliciter, Spasande papa, iugiter per saecula longa.

NOTAS

- ¹ DRAG, Diccionario da Real Academia Galega.
- ² Prósper, B. M. (2002). *Lenguas y religiones prerromanas del occidente de la península ibérica*. Ediciones Universidad de Salamanca. pp. 422–427. ISBN 84-7800-818-7.
- ³ Koch, John Thomas (2006). *Celtic culture: a historical encyclopedia*. ABC-CLIO. p. 831. O (gaélico) irlandés antigo do período c. 600– c. 900 d. C. aínda está libre de diferencias dialectais e pódese tratar como antepasado común do (gaélico) irlandés, do gaélico escocés e do gaélico manés da Idade Media e do período moderno; así, ás veces, o (gaélico) irlandés antigo é denominado «gaélico antigo» para evitar confusión.
- ⁴ James Carney, *Medieval Irish Lyrics* Berkeley, 1967.
- ⁵ The Monthly Packet of Evening Readings for Members of the English Church, Volume 3, John and Charles Mozley (1852), p. 215.
- ⁶ The Lives of the Saints, Rev. S. Baring-Gould, Vol. 16th, Appendix Volume, p. 249 (John C. Nimmo [1898]).
- ⁷ Roibéard Ó hÚrdail. Mochellóc: some traces of the name, and a particular case in the Béarra peninsula (p.p. 302-308). Cín Chille Cúile. Edited by John Carey, Máire Herbert & Kevin Murray.
- ⁸ Roibéard Ó hÚrdail. Mochellóc: some traces of the name, and a particular case in the Béarra peninsula (p. 302). Cín Chille Cúile. Edited by John Carey, Máire Herbert & Kevin Murray.
- ⁹ eDIL s.v. to or dil.ie/41032 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹⁰ Roibéard Ó hÚrdail. Mochellóc: some traces of the name, and a particular case in the Béarra peninsula (p.p. 302-303). Cín Chille Cúile. Edited by John Carey, Máire Herbert & Kevin Murray.
- ¹¹ eDIL s.v. óc or dil.ie/33398 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹² [wiktionary.org/wiki/-6c#Old_Irish](https://dile.rae.es/wiki/-6c#Old_Irish).
- ¹³ eDIL s.v. bunóc or dil.ie/7465 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹⁴ Real Academia Galega (1913-1928): Diccionario gallego-castellano.
- ¹⁵ Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [em linha], 2008-2013.
- ¹⁶ eDIL s.v. pit, (put) or dil.ie/34383 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹⁷ <https://dile.rae.es/?id=Tst4nI1>.
- ¹⁸ Eladio Rodríguez González (1958-1961): Diccionario enciclopédico gallego-castellano, Galaxia, Vigo
- ¹⁹ Constantino García González (1985): Glosario de voces galegas de hoxe, Universidade de Santiago, Verba, anexo 27.
- ²⁰ Anfbal Otero Álvarez (1977): Vocabulario de San Jorge de Piquín, Universidade de Santiago, 1977 (Verba anexo 7).
- ²¹ Eligio Rivas Quintas (2001): Frampas, contribución al diccionario gallego (inédito ata a 1ª ed electrónica neste diccionario).
- ²² Am Faclair Beag. An English - Scottish Gaelic dictionary incorporating Dwelly.
- ²³ Leandro Carré Alvarellos (1951): Diccionario galego-castelán, Terceira Edizón, A Coruña, Roel.
- ²⁴ Francisco Porto Rey (1900c): Diccionario gallego-castellano, ed. de María Xesús Bugarfín e Begoña González Rei, A Coruña, Real Academia Galega, 2000.
- ²⁵ eDIL s.v. bfast, béist or dil.ie/5830 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ²⁶ Foclóir Gaeilge-Béarla, Niall Ó Dónaill, An Gúm, Baile Átha Cliath.
- ²⁷ eDIL s.v. I min or dil.ie/32281 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ²⁸ Diccionario da Real Academia Galega.
- ²⁹ Foclóir Gaeilge-Béarla, Niall Ó Dónaill, An Gúm, Baile Átha Cliath.
- ³⁰ An Etymological Dictionary of the Gaelic Language, MacBain, Alexander, Gairm Publications, 1982.
- ³¹ Leandro Carré Alvarellos (1933): Diccionario galego-castelán, Segunda Edizón, A Coruña, Roel.
- ³² An Etymological Dictionary of the Gaelic Language, MacBain, Alexander, Gairm Publications, 1982.
- ³³ Am Faclair Beag. An English - Scottish Gaelic dictionary incorporating Dwelly.
- ³⁴ Leandro Carré Alvarellos (1933): Diccionario galego-castelán, Segunda Edizón, A Coruña, Roel.

- ³⁵ Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [em linha], 2008-2013.
- ³⁶ Michael Barrett, O. S. B., *The American Catholic Quarterly Review*, Vol. 44. (1919), p.p. 337-338
- ³⁷ A forgotten Aberdeenshire monastery, William Douglas Simpson (Aberdeen University Press 1922) p. 6
- ³⁸ *Annals of Ulster*.
- ³⁹ *Annals of Ulster*.
- ⁴⁰ *Irish Saints in Great Britain*, p. 76–77.
- ⁴¹ Ferreiro, Alberto. «Braga and Tours: Some Observations on Gregory's *De virtutibus sancti Martini*.» *Journal of Early Christian Studies*. 3 (1995).
- ⁴² *Collectio Hispana Gallica Augustodunensis* (Vat. lat. 1341) INCIPIT SYNODUS BRACCARENENSIS SECUNDA.
- ⁴³ Manuel Alberro Carlos Jordán Cólera, *Os celtas da Península Ibérica*.p.p. 87, 88.
- ⁴⁴ Rev Rice Rees, *Welsh Saints or Primitive Christians usually considered to be Founders of Churches in Wales* (Longman Rees Orme Brown and Green, 1836).
- ⁴⁵ J Douglas Davies, *Saint Maelog: A Brief Long Life*. (J Douglas Davies, 1995).
- ⁴⁶ Gil Fernández, Juan, *De Alta Media Hispana*, Habis, ISSN 0210-7694, N° 3, 1972, págs. 159-160.
- ⁴⁷ *A Journal of Early Medieval Northwestern Europe*, Issue 8, *Pictish Arts and the Sea*, Craig Cessford, University of Cambridge (2005).
- ⁴⁸ *The Age of the Picts*, W. A. Cummins, Sutton Publishing Limited, (1999) p. 66).
- ⁴⁹ eDIL s.v. píit or dil.ie/34382 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ⁵⁰ *The Age of the Picts*, W. A. Cummins, Sutton Publishing Limited, (1999) p. 38).
- ⁵¹ Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com/search?q=petty>.
- ⁵² Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁵³ Leandro Carré Alvarellos (1928-1931): *Diccionario galego-castelán*, 1ª ed., Lar, A Cruña, 1926-1931
- ⁵⁴ Varios autores (1961): Apéndice ó Diccionario de Eladio Rodríguez.
- ⁵⁵ Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁵⁶ Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁵⁷ Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁵⁸ Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁵⁹ Eligio Rivas Quintas (2001): Frampas, contribución al diccionario gallego (inédito ata a 1ª ed electrónica neste dicionario).
- ⁶⁰ Anfbal Otero Álvarez (1964): Contribución al léxico gallego y asturiano, *Archivum* (Oviedo) XIV, pp. 233-249.
- ⁶¹ Marcial Valladares Núñez (1884): *Diccionario gallego-castellano*, Santiago, Imp. Seminario Conciliar.
- ⁶² Eligio Rivas Quintas (2001): Frampas, contribución al diccionario gallego (inédito ata a 1ª ed electrónica neste dicionario).
- ⁶³ Eligio Rivas Quintas (1988): Frampas, contribución al diccionario gallego, Alvarellos, Lugo.
- ⁶⁴ Juan Cuveiro Piñol (1876): *Diccionario Gallego*, Barcelona.
- ⁶⁵ Eligio Rivas Quintas (1978): Frampas, contribución al diccionario gallego, CEME, Salamanca.
- ⁶⁶ Varios autores (1961): Apéndice ó Diccionario de Eladio Rodríguez.
- ⁶⁷ Luís Aguirre del Río (1858): *Diccionario del dialecto gallego*, ed. de Carme Hermida Gullás, CSIC-IPS, 2007.
- ⁶⁸ Eligio Rivas Quintas (2001): Frampas, contribución al diccionario gallego (inédito ata a 1ª ed electrónica neste dicionario).
- ⁶⁹ M. do Carme Ríos Panisse (1977): *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia*. I. Invertebrados y peces, Universidade de Santiago, Verba anexo 7.
- ⁷⁰ M. do Carme Ríos Panisse (1977): *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia*. I. Invertebrados y peces, Universidade de Santiago, Verba anexo 7.
- ⁷¹ Juan Cuveiro Piñol (1876): *Diccionario Gallego*, Barcelona.
- ⁷² Bernardo Acevedo y Huelves e Marcelino Fernández y Fernández (1932): *Vocabulario del bable de occidente*.
- ⁷³ Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁷⁴ Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁷⁵ Eladio Rodríguez González (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- ⁷⁶ Eligio Rivas Quintas (1978): Frampas, contribución al diccionario gallego, CEME, Salamanca.
- ⁷⁷ Constantino García González (1985): *Glosario de voces galegas de hoxe*, Universidade de Santiago, Verba, anexo 27.

- ⁷⁸ Aníbal Otero Álvarez (1977): Vocabulario de San Jorge de Piquín, Universidade de Santiago, 1977 (Verba anexo 7).
- ⁷⁹ Eladio Rodríguez González (1958-1961): Diccionario enciclopédico gallego-castellano, Galaxia, Vigo.
- ⁸⁰ Marcial Valladares Núñez (1884): Diccionario gallego-castellano, Santiago, Imp. Seminario Conciliar.
- ⁸¹ Varios autores (1961): Apéndice ó Diccionario de Eladio Rodríguez.
- ⁸² X. L. Franco Grande (1972): Diccionario galego-castelán, 2ª ed., Galaxia, Vigo.
- ⁸³ Constantino García González (1985): Glosario de voces galegas de hoxe, Universidade de Santiago, Verba, anexo 27.
- ⁸⁴ Eligio Rivas Quintas (2001): Frampas, contribución al diccionario gallego (inédito ata a 1ª ed electrónica neste dicionario).
- ⁸⁵ Leandro Carré Alvarellos (1928-1931): Diccionario galego-castelán, 1ª ed., Lar, A Cruña, 1926-1931.
- ⁸⁶ Juan Manuel Pintos Villar (1865c): Vocabulario gallego-castellano, ed. de Margarita Neira e Xesús Riveiro, A Coruña, RAG, 2000.
- ⁸⁷ Leandro Carré Alvarellos (1979): Diccionario galego-castelán e Vocabulario castelán -galego, A Coruña, Moret.
- ⁸⁸ X. L. Franco Grande (1972): Diccionario galego-castelán, 2ª ed., Galaxia, Vigo.
- ⁸⁹ Varios autores (1961): Apéndice ó Diccionario de Eladio Rodríguez.
- ⁹⁰ Eligio Rivas Quintas (1988): Frampas, contribución al diccionario gallego, Alvarellos, Lugo.
- ⁹¹ Eligio Rivas Quintas (2001): Frampas, contribución al diccionario gallego (inédito ata a 1ª ed electrónica neste dicionario).
- ⁹² X. L. Franco Grande (1972): Diccionario galego-castelán, 2ª ed., Galaxia, Vigo.
- ⁹³ Aníbal Otero Álvarez (1964): Contribución al léxico gallego y asturiano, Archivum (Oviedo) XIV, pp. 233-249.
- ⁹⁴ Eligio Rivas Quintas (1978): Frampas, contribución al diccionario gallego, CEME, Salamanca.
- ⁹⁵ Eladio Rodríguez González (1958-1961): Diccionario enciclopédico gallego-castellano, Galaxia, Vigo.
- ⁹⁶ Eugenio Reguera y Pardiñas (1840-1858): Traducción de algunas voces, frases y locuciones gallegas, especialmente de agricultura, al castellano, ed. de J. L. Pensado (Cadernos de Lingua, RAG, 1995).
- ⁹⁷ Real Academia Galega (1913-1928): Diccionario gallego-castellano.
- ⁹⁸ Eladio Rodríguez González (1958-1961): Diccionario enciclopédico gallego-castellano, Galaxia, Vigo.
- ⁹⁹ Foclóir Gaeilge-Béarla, Niall Ó Dónaill, 1977.
- ¹⁰⁰ Foclóir Gaeilge-Béarla, Niall Ó Dónaill, 1977.
- ¹⁰¹ Foclóir Gaeilge-Béarla, Niall Ó Dónaill, 1977.
- ¹⁰² Logainm.ie Dublin City University (IE).
- ¹⁰³ Logainm.ie Dublin City University (IE).
- ¹⁰⁴ Place-names of West Aberdeenshire, James Macdonald (falta páxina).
- ¹⁰⁵ Francisco Javier Rodríguez (1854c): Diccionario gallego-castellano, transcrito do ms da RAG por AS para este dicionario.
- ¹⁰⁶ Am Faclair Beag. An English - Scottish Gaelic dictionary incorporating Dwelly.
- ¹⁰⁷ eDIL s.v. seisc, seisc or dil.ie/37276 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹⁰⁸ Foclóir Gaeilge-Béarla, Niall Ó Dónaill, An Gúm, Baile Átha Cliath.
- ¹⁰⁹ Am Faclair Beag. An English - Scottish Gaelic dictionary incorporating Dwelly.
- ¹¹⁰ Logainm.ie Dublin City University (IE).
- ¹¹¹ Emiliano Mouzo, La Voz de Galicia, A Coruña (01/07/2018).
- ¹¹² Am Faclair Beag. An English - Scottish Gaelic dictionary incorporating Dwelly.
- ¹¹³ Master Book of Irish Placenames: Master Atlas and Book of Irish Placenames. Michael C. O'Laughlin.
- ¹¹⁴ eDIL s.v. mo- or dil.ie/32402 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹¹⁵ eDIL s.v. 2 do or dil.ie/17097 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹¹⁶ eDIL s.v. 1 epscop or dil.ie/20188 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹¹⁷ eDIL s.v. sanct or dil.ie/36181 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).
- ¹¹⁸ Meu Santiño, La Voz de Galicia, Ramón Loureiro (27/8/2016).
- ¹¹⁹ Meu santiño queridiño, La Voz de Galicia, Harry Dorial (28/8/2008).
- ¹²⁰ Concillium Toletanum XV (a. 688, Egica) (124) e Concillium Toletanum XVI (a.693, Egica) (125).

¹²¹ Concilios visigóticos (C.V.) (Edic. De Vives-Marín).

¹²² The Irish Liber hymnorum: Text and Introduction, Robert Atkinson, John Henry Bernard Society, p. 129 (1898).

¹²³ Celtic-Norse Relationships in the Irish Sea in the Middle Ages 800-1200, Jón Vidar Sigurdson e Timothy Bolton. (2013) (Series: The Northern World, Volume: 65) pp. 46-47.

¹²⁴ eDIL s.v. 1 epscop or dil.ie/20188 (based on the ROYAL IRISH ACADEMY'S Dictionary of the Irish Language).

¹²⁵ St. Sanctain's Church, Reverend J. M. Cotter, (marzo 1977) Santon Parish Commissioners (<http://www.santon.org.uk/history.html>).

BIBLIOGRAFÍA

AGUIRRE DEL RÍO, Luís (1858): *Diccionario del dialecto gallego*, ed. de Carme Hermida Gulías, CSIC-IPS, 2007.

ATKINSON, Robert, *The Irish Liber hymnorum: Text and Introduction*, John Henry Bernard Society (1898).

BARING-GOULD, S., *The Lives of the Saints*, Vol. 16th, Appendix Volume (John C. Nimmo [1898]).

BARRETT, Michael. O. S. B., *The American Catholic Quarterly Review*, Vol. 44. (1919).

CARNEY, James, *Medieval Irish Lyrics* Berkeley, 1967.

CARRÉ ALVARELLOS, Leandro (1951): *Diccionario galego-castelán*, Terceira Edizón, A Coruña, Roel.
CARRÉ ALVARELLOS, Leandro (1928-1931): *Diccionario galego-castelán*, 1ª ed., Lar, A Cruña, 1926-1931.

CARRÉ ALVARELLOS, Leandro (1933): *Diccionario galego-castelán*, Segunda Edizón, A Coruña, Roel.

CESSFORD, Craig, *A Journal of Early Medieval Northwestern Europe*, Issue 8, Pictish Arts and the Sea, University of Cambridge (2005).

COLLECTIO HISPANA GALLICA AUGUSTODUNENSIS (Vat. lat. 1341) INCIPIT SYNODUS BRACCARENSIS SECUNDA.

CONCILIOS VISIGÓTICOS (C.V.) (Edic. De Vives-Marín).

CONCILLIUM TOLETANUM XV (a. 688, Egica) (124) e Concillium Toletanum XVI (a.693, Egica) (125).

COTTER, J. M., *St. Sanctain's Church*, (1977) Santon Parish Commissioners.

CUMMINS, W. A., *The Age of the Picts*, Sutton Publishing Limited, (1999).

CUVEIRO PIÑOL, Juan (1876): *Diccionario Gallego*, Barcelona.

DAVIES, James Douglas, *Saint Maelog: A Brief Long Life*. (J Douglas Davies, 1995).

FERREIRO, Alberto. «*Braga and Tours: Some Observations on Gregory's De virtutibus sancti Martini*.» *Journal of Early Christian Studies*. 3 (1995).

FRANCO GRANDE, X. L. (1972): *Diccionario galego-castelán*, 2ª ed., Galaxia, Vigo.

GARCÍA GONZÁLEZ, Constantino (1985): *Glosario de voces galegas de hoxe*, Universidade de Santiago.

GIL FERNÁNDEZ, Juan, *De Alta Media Hispana*, Habis, ISSN 0210-7694, N° 3, 1972.

KOCH, John Thomas (2006). *Celtic culture: a historical encyclopedia*. ABC-CLIO.

MAC AIRT, Seán & MAC NIOCALL, Gearóid, (ed. & trans.) *The Annals of Ulster* (to A.D. 1131) (Dublin 1983).

MACBAIN, Alexander, *An Etymological Dictionary of the Gaelic Language*, Gairm Publications, 1982.

MACDONALD, James, *Place-names of West Aberdeenshire*, Printed by Milne & Hutchinson, Aberdeen (1989).

MOZLEY, John and Charles, *The Monthly Packet of Evening Readings for Members of the English Church*, Volume 3, (1852).

Ó DÓNAILL, Niall, *Foclóir Gaeilge-Béarla*, An Gúm, Baile Átha Cliath.

- Ó HÚRDAIL, Roibéard. *Mochellóc: some traces of the name, and a particular case in the Béarra peninsula*. Cín Chille Cúile. Edited by John Carey, Máire Herbert & Kevin Murray.
- O'LAUGHLIN, Michael C., *Master Book of Irish Placenames: Master Atlas and Book of Irish Placenames*. Irish Genealogical Foundation (1994).
- OTERO ÁLVAREZ, Aníbal (1964): *Contribución al léxico gallego y asturiano*, Archivum (Oviedo) XIV.
- OTERO ÁLVAREZ, Aníbal (1977): *Vocabulario de San Jorge de Piquín*, Universidade de Santiago, 1977.
- PINTOS VILLAR, Juan Manuel, (1865c): *Vocabulario gallego-castellano*, ed. de Margarita Neira e Xesús Riveiro, A Coruña, RAG, 2000.
- PORTO REY, Francisco (1900c): *Diccionario gallego-castellano*, ed. de María Xesús Bugarín e Begoña González Rei; A Coruña, Real Academia Galega, 2000.
- PRÓSPER, B. M. (2002). *Lenguas y religiones prerromanas del occidente de la península ibérica*. Ediciones Universidad de Salamanca.
- REAL ACADEMIA GALEGA (1913-1928): *Diccionario gallego-castellano*.
- REES, Rice, *Welsh Saints or Primitive Christians usually considered to be Founders of Churches in Wales* (Longman Rees Orme Brown and Green, 1836).
- REGUERA Y PARDIÑAS, Eugenio (1840-1858): *Traducción de algunas voces, frases y locuciones gallegas, especialmente de agricultura, al castellano*, ed. de J. L. Pensado (Cadernos de Lingua, RAG, 1995).
- RÍOS PANISSE, M. do Carme (1977): *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia. I. Invertebrados y peces*, Universidade de Santiago.
- RIVAS QUINTAS, Eligio (1988): *Frampas, contribución al diccionario gallego*, Alvarellos, Lugo
- RIVAS QUINTAS, Eligio (2001): *Frampas, contribución al diccionario gallego*.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Eladio (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Galaxia, Vigo.
- RODRÍGUEZ, Francisco Javier (1854c): *Diccionario gallego-castellano*.
- SIGURDSON, Jón Vidar & BOLTON, Timothy. *Celtic-Norse Relationships in the Irish Sea in the Middle Ages 800-1200*, (2013) (Series: The Northern World, Volume: 65).
- SIMPSON, William Douglas, *A forgotten Aberdeenshire monastery* (Aberdeen University Press 1922).
- VALLADARES NÚÑEZ, Marcial (1884): *Diccionario gallego-castellano*, Santiago, Imp. Seminario Conciliar.

FONTES ELECTRÓNICAS DE INFORMACIÓN

- AM FACLAIR BEAG <https://www.faclair.com/>
- DICIONÁRIO PRIBERAM DA LÍNGUA PORTUGUESA [em linha], 2008-2013: <https://dicionario.priberam.org/>
- DRAE <https://dle.rae.es/>
- DRG <https://academia.gal/diccionario>
- NOMENCLÁTOR XUNTA DE GALICIA <https://www.xunta.gal/nomenclator>
- DWELLY'S CLASSIC SCOTTISH GAELIC DICTIONARY <http://www.dwelly.info/>
- eDIL(Electronic Dictionary of the Irish Language) <http://www.dil.ie/index.php>
- INSTITUTO DA LINGUA GALEGA - Recursos <http://ilg.usc.es/gl/recursos>
- ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY <https://www.etymonline.com/>

Fig. 1.– Igrexa de San Sanctán, parroquia de Santon (Cill Easpaig Sanctáin), Illa de Man.

Fig. 2.– Capela de San Antón, a carón de Espasante, Cedeira, A Coruña.

Ruínas do cemiterio de Mosancrán (Dublín, Irlanda)

Fig. 3

Antigo cemiterio de Mosende (Cedeira - Galicia)

Fig. 4

Ruínas do cemiterio de Mosancrán (Irlanda)

Fig. 5

Antigo cemiterio de Mosende (Cedeira - Galicia)

Fig. 6

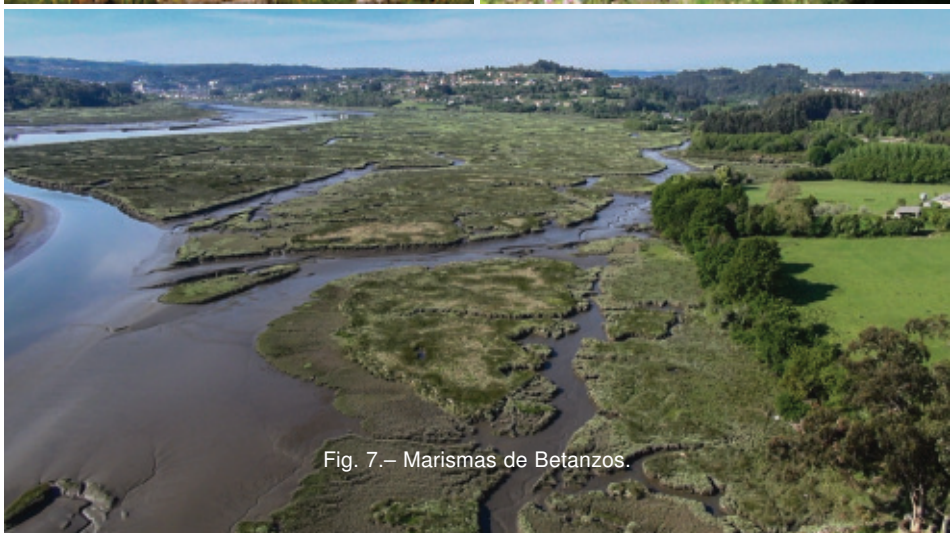

Fig. 7.– Marismas de Betanzos.